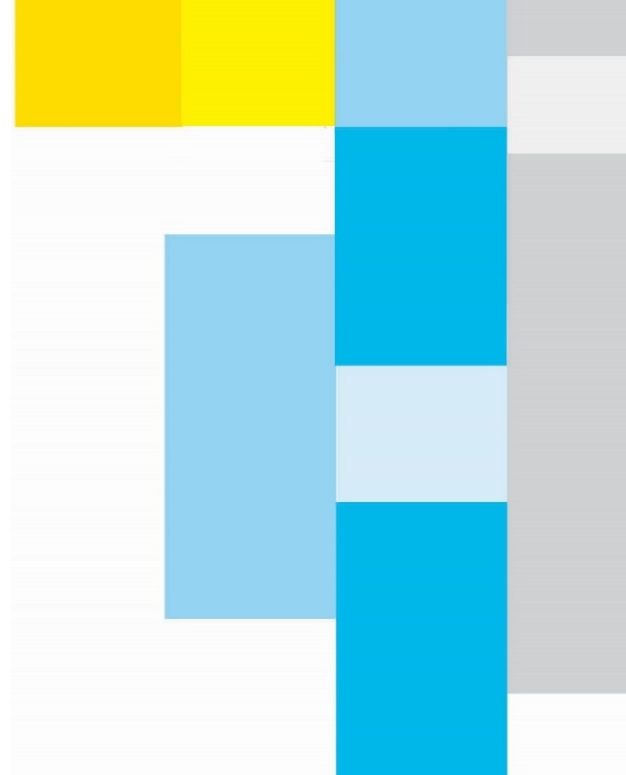
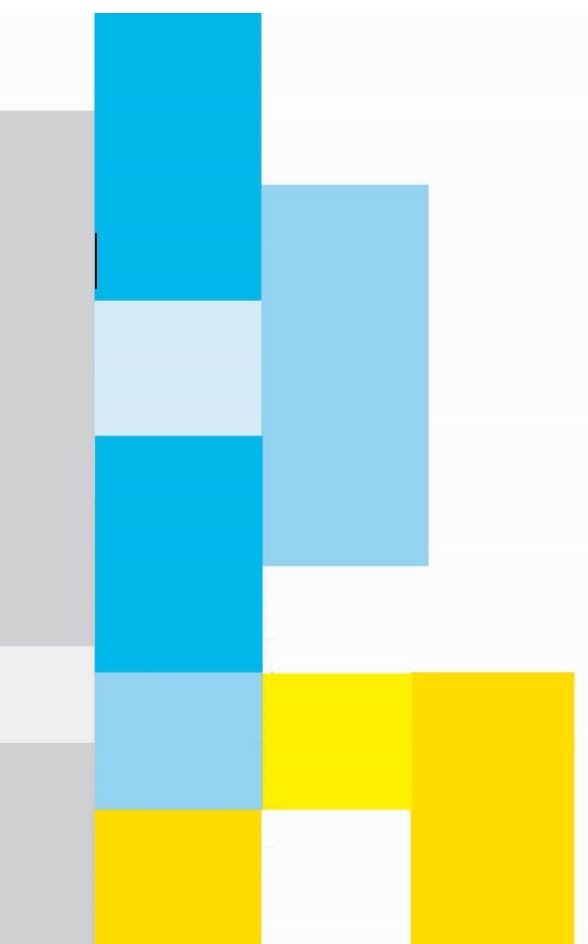


Publiceringsår 2018



Garanterad undervisningstid i gymnasieskolan





Ange granskningstyp: Tematisk kvalitetsgranskning

Diarienummer: 400-2016:6992

Foto: Johnérs bildbyrå

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning.....	5
Inledning	8
Bakgrund	8
Syfte och frågeställningar.....	10
Granskningens genomförande.....	11
Kvalitetsgranskningens iakttagelser	12
Det krävs ett medvetet och systematiskt arbete för att alla elever ska få sin garanterade undervisningstid	12
Timplanering av tradition snarare än behov	16
Schemalaggnings viktig för kvalitet	19
Risk att aktiviteter som inte är undervisning räknas som undervisningstid.....	21
Brist på överblick kan försvåra kompensation för förlorad undervisningstid	24
Utvecklingsområden	26
Avslutande diskussion	28
Ett systematiskt arbete med undervisningstiden kan trygga elevers rätt till undervisningstid.....	28
Fördela undervisningstiden utifrån behov.....	29
Huvudmän och rektorer behöver prioritera elevers rätt till garanterad undervisningstid	30
Referenser.....	32
Bilaga 1 Begrepp som används i rapporten.....	33
Bilaga 2: Skolorna i granskningen.....	35
Bilaga 3: Referenspersoner	36

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för att säkra att elever på gymnasieskolans nationella program får minst sin garanterade undervisningstid. Två högskoleförberedande program (naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet) och två yrkesprogram (el- och energiprogrammet och vård- och omsorgsprogrammet) ingår i granskningen. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 25 skolhuvudmän och 25 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Ulrika Foss Rudbeck, Skolinspektionen i Göteborg. Rapporten är skriven av Anders Fredriksson.

Sammanfattning

Alla elever i gymnasieskolan har rätt till en minsta garanterad undervisningstid. Undervisningstiden är en av gymnasieskolans viktigaste resurser och en viss mängd undervisningstid är nödvändig för att ge goda och likvärdiga förutsättningar för lärande i gymnasieskolan. Hur skolan arbetar med undervisningstiden påverkar elevernas möjligheter att få sin rätt till undervisningstid tillgodosedd. Vilka sätt att arbeta med planering, fördelning, schemaläggning och uppföljning av undervisningstiden stärker elevernas möjligheter att få sin garanterade undervisningstid och vilka arbetsätt riskerar att leda till att eleverna inte får sin garanterade undervisningstid? Mot bakgrund av undervisningstidens betydelse för kvalitet och likvärdighet i gymnasieskolan har Skolinspektionen i denna granskning undersökt skolvårdsmäns och skolors arbete med att se till att den undervisning som faktiskt genomförs når upp till minst den garanterade undervisningstiden.

Vår granskning

Totalt 25 gymnasieskolor samt huvudmän ingår i granskningen, både skolenheter med enskilda och kommunala huvudmän. Granskningen avser elever på fyra av gymnasieskolans nationella program: El- och energiprogrammet, vård- och omsorgsprogrammet, naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Huvudmännen och skolorna besöktes under perioden september till november 2017.

Tidigare studier

Tidigare granskningar från Skolinspektionen och studier från Skolverket har visat på risk att eleverna inte får sin minsta garanterade undervisningstid. Skolinspektionen har till exempel i tillsyn och granskning sett att skolor haft svårt att redovisa hur elever får den garanterade tiden och det har funnits osäkerhet kring undervisningstidens planering. Skolverket har bland annat visat att huvudmän och rektorer kan ha en bild av hur uppföljning av undervisningstiden sker och lärare en annan bild. Skolverkets studie visar även att styrningen av undervisningstid kan få en mer underordnad roll och ibland ställas mot kvalitet och innehåll. Sammantaget finns osäkerhet kring hur undervisningstid styrs, säkras och tolkas i olika skolor.

Granskningens viktigaste iakttagelser

I 14 av de 25 granskade skolorna bedömer Skolinspektionen att styrning och uppföljning är svag eller otydlig för att elevernas undervisningstid ska kunna säkerställas. Det finns också ofta små marginaler i planeringen hos dessa skolor i förhållande till den minsta garanterade tiden. Vi har i denna granskning också iakttagit att vissa aktiviteter som enligt Skolinspektionens bedömning inte är undervisning enligt skollagen ändå i flera fall räknas som undervisningstid. Det gäller genomförande av nationella prov, lärlösa lektioner och kan även gälla mentorstid och studiebesök. Sammantaget bedömer Skolinspektionen att det finns en betydande risk att undervisningstid kan reduceras och att elever riskerar att inte få sin minsta garanterade undervisningstid på dessa skolor.

Samtidigt visar granskningen att ju mer medvetet och systematiskt skolor arbetar med att planera, fördela, schemalägga och följa upp undervisningstiden desto större förutsättningar har eleverna att minst få den garanterade undervisningstiden. Samsyn mellan huvudmän, rektorer och lärare om hur undervisningstid ska säkerställas är centralt hos de skolor som vi bedömer har väl fungerande system.

Små marginaler och olika tolkningar

Granskningen visar att arbetet inte fungerar med att säkerställa att alla elever får sin garanterade undervisningstid på mer än hälften av skolorna. Arbetet behöver utvecklas i flera avseenden. Rektorer-
nas beslut om timplaneringen dokumenteras i de så kallade timplanerna¹, det vill säga de dokument där det framgår hur många timmar som respektive kurs ska omfatta på varje gymnasieprogram. Men schemalaggningsen görs inte med tillräckliga marginaler och det görs olika tolkningar av vad som är undervisningstid. Vidare har det kommit fram att undervisningstiden vare sig registreras eller följs upp. Elevernas möjligheter till att få kompensation för förlorad undervisningstid är små, exempelvis är det enbart sju av de 25 granskade skolorna som i efterhand kompenserar lektioner som ställts in.

Huvudmän och rektorer prioriterar inte elevernas rätt till garanterad undervisningstid

Att arbetet för att säkerställa att alla elever får sin undervisningstid inte fungerar bättre på skolorna kan hänga samman med att elevers rätt till undervisningstid generellt sett inte är en prioriterad fråga bland huvudmännen. Huvudmännen skapar inte en tydlighet i styrkedjan, från huvudman till lärare, om vad som kan räknas som undervisningstid. Istället delegerar huvudmännen befogenheten att besluta om timplanerna till rektorerna. Huvudmännen följer vidare sällan upp undervisningstiden och hur den säkerställts för eleverna. Mycket tyder på att arbetet med att elever når målen prioriteras och att undervisningstiden i sig blir mer underordnad i styrningen och uppföljningen av skolors arbete.

Skolorna timplanerar utifrån tradition snarare än elevernas behov

Skolorna i granskningen anpassar i begränsad grad fördelningen av undervisningstid till elevernas behov. Undervisningstiden planeras i de flesta fall med den garanterade undervisningstiden som ett tak snarare än ett golv för hur mycket undervisningstid eleverna kan få. Det förekommer dock att skolorna lägger ut mer tid i vissa kurser och ämnen. I dessa fall sker det ofta schablonmässigt och inte med utgångspunkt i elevernas förutsättningar och behov. Anpassningarna bygger ofta på måluppfyllelsen hos tidigare elevgrupper, inte på en bedömning av behoven hos de elever som går i skolan nu.

Risk att aktiviteter som inte är undervisning räknas som undervisningstid

Rektorer och huvudmän överlåter till lärarna att bedöma vad som är undervisning och vad som kan räknas som undervisningstid. Svag styrning och långtgående delegering från huvudmännen skapar utrymme för rektorer och lärare att göra olika tolkningar av vad som är undervisningstid. Granskningen visar att lektioner utan lärares närvaro och nationella prov räknas som undervisningstid i vissa av skolorna, trots att det inte ingår i undervisningstiden enligt bestämmelserna. Schemabrytande aktiviteter, studiebesök, resurstid och mentorstid räknas även de som undervisningstid av vissa av skolorna medan det i andra skolor görs en striktare tolkning.² Beroende på vilken skola eleven går i och vilka lärare eleven möter kan bedömningen av vad som utgör undervisningstid skilja sig. Det innebär en betydande risk för bristande likvärdighet i elevernas förutsättningar att få sin garanterade undervisningstid och i förlängningen deras förutsättningar att nå målen med utbildningen och utvecklas så långt som möjligt. Överlag förs det i låg grad diskussioner om vad och vilka aktiviteter som ska ligga inom begreppen undervisning respektive utbildning.

Brist på uppföljning – risk att eleverna inte får kompensation för förlorad undervisningstid

Med endast ett par undantag saknar skolorna fungerande arbetssätt och rutiner för att registrera den genomförda undervisningen. Det betyder att skolan inte kan se om och i vilken utsträckning elever

¹ De dokument i gymnasieskolan som ofta kallas timplaner ska inte förväxlas med grundskolans timplaner som finns som bilaga till skollagen.

² Vad kan räknas som undervisningstid? Enligt Skolinspektionens bedömning är inte nationella prov och lärarlösa lektioner undervisningstid. Mentorstid ska huvudsakligen inte räknas som undervisningstid om det inte förekommer inslag som tydligt handlar om undervisning. Enligt förarbeten nämns till exempel studiebesök och studie- och yrkesvägledning tillhöra det som ligger inom utbildningen men inte undervisningen. Rektor måste bedöma från fall till fall vad som kan ingå i undervisning men det är då centralt att aktiviteten måste stämma med lagstiftningens definition på undervisning.

inte fått den undervisning de har rätt till exempelvis på grund av lärares sjukfrånvaro, studiebesök, genomförande av nationella prov etc. Den genomförda undervisningstiden följs heller inte upp systematiskt vilket självfallet är svårt eftersom den genomförda undervisningen inte registreras. Det innebär också att elevernas möjligheter att kompenseras är små. Skolinspektionen konstaterar att mindre än hälften av skolorna har rutiner för att ersätta förlorad undervisningstid. Istället för att ha ett systematiskt arbete för att ge eleverna kompensation överlåter rektorer i stor utsträckning till lärarna att i mån av tid säkerställa att eleverna får kompensation för förlorad undervisningstid.

Varför är undervisningstiden viktig?

Undervisningstiden är en förutsättning för både måluppfyllelse och likvärdighet i gymnasieskolan. Undervisningstiden är central för elever som har svårt att nå målen men även för de elever som vill nå längre i sin utveckling. Rätten till en viss mängd undervisningstid är en viktig bas för att det ska bli kvalitet i undervisningen och genom att rätten omfattar alla elever på nationella program i hela landet utgör den garanterade undervisningstiden en hörnsten för att upprätthålla likvärdighet i gymnasieskolan.

I denna studie har vi fått en tydligare bild av skolors arbetssätt men även kring att begreppet undervisningstid tolkas olika. Utöver detta vill Skolinspektionen också peka på att även andra aspekter kan påverka kvalitet i undervisningstid på vissa skolor. Exempelvis kan undervisningstid delvis förloras inom lektioner på grund av ordningsproblem eller om lektioner inte startar i tid. Sammantaget är iakttagelserna om hur undervisningstid säkerställs oroande. Detta inte minst mot bakgrund av att cirka 25 procent av eleverna inte når gymnasieexamen inom tre år. Att slutföra en gymnasieutbildning är en avgörande framgångsfaktor när det gäller möjligheterna för en ung människa att skapa sig en god tillvaro i samhället och för etablering på arbetsmarknaden.

Inledning

Bakgrund

Undervisningstiden är en av gymnasieskolans viktigaste resurser. Undervisning i tillräcklig omfattning är nödvändigt både för måluppfyllelse, kvalitet och likvärdighet i gymnasieskolan. Alla elever i gymnasieskolans nationella program har därför rätt att erhålla en viss mängd minsta garanterad undervisningstid under sina gymnasiestudier.³ När eleverna inte får den undervisningstid de har rätt till och skolan inte fördelar undervisningen utifrån elevernas förutsättningar och behov kan det leda till stora konsekvenser för eleverna. Bland annat riskerar de att lämna gymnasieskolan med sämre och olikvärdiga förutsättningar för fortsatt arbetsliv och vidare studier. Eleverna riskerar även att stå olika väl rustade för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Så länge alla elever får sin garanterade undervisningstid har gymnasieskolans huvudmän, det vill säga främst kommuner och fristående skolors enskilda huvudmän, stor handlingsfrihet att planera undervisningstiden. Huvudmännen har dock ansvar för att dels fördela tiden mellan kurser och gymnasiearbetet, dels redovisa hur varje enskild elev har erbjudits minst den garanterade undervisningstiden.⁴ Genom att ha flexibilitet i att kunna planera undervisningstiden är tanken att huvudmän och rektorer ska kunna planera och fördela undervisningstimmarna utifrån lokala förutsättningar och behov.⁵ Genom en strategisk styrning och dimensionering av undervisningstimmarna kan huvudmän och rektorer skapa goda förutsättningar för elevernas lärande och kunskapsutveckling.

Mot bakgrund av undervisningstidens betydelse för kvalitet och likvärdighet i gymnasieskolan har Skolinspektionen granskat skolhuvudmäns och skolors arbete med att se till att elevers faktiskt genomförda undervisningstid når upp till minst den garanterade undervisningstiden. Målet är att visa vad som kan förbättras i skolornas arbets sätt för att alla elever ska få undervisning i tillräcklig mängd och för att fördelningen av undervisningstid ska göras utifrån elevernas förutsättningar och behov. På det sättet är den garanterade undervisningstiden en möjlighet att värna om likvärdigheten i gymnasieskolan.

Garanterad undervisningstid i gymnasieskolan

Oavsett på vilken skola eller var i landet elever genomför sin gymnasieutbildning ska eleverna minst få det antal undervisningstimmar som lagen föreskriver. Bestämmelsen om garanterad undervisningstid är viktig för likvärdigheten. I förarbetena till skollagen anges att *”Likvärdighet upprätthålls av mål i skollag och läroplaner, betygskriterier, bestämmelser om minsta garanterad undervisningstid, ämnen, lärarbehörighet, särskilt stöd, överklagande samt tillsyn och kvalitetsgranskning. Likvärdighet betyder inte likformighet eller att alla elever ska få lika mycket resurser. Likvärdighet innebär här att de fastställda målen kan nås på olika sätt beroende på lokala behov och förutsättningar. Kvaliteten i verksamheten ska dock ha lika hög nivå oavsett var i landet verksamheten bedrivs”*.⁶

I skollagen anges den garanterade undervisningstiden i antal timmar om 60 minuter som eleverna har rätt till. För yrkesprogrammen är det minst 2 430 timmar och för de högskoleförberedande programmen minst 2 180 timmar.⁷ I skollagen anges också omfattningen av studierna i gymnasiepoäng. För att

³ 16 kap. 18 § skollagen (2010:800).

⁴ 4 kap 22 § gymnasieförordningen

⁵ Prop. 1997/98:169 *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet*. s. 27.

⁶ Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, s. 229

⁷ Skillnaderna i undervisningstid mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program innebär att arbetsinsatsen ska vara mer läroplanledd för elever på yrkesprogram. För elever på högskoleförberedande program kan den bygga något mer på eget arbete.

nå examen från såväl yrkesprogrammen och de högskoleförberedande programmen krävs minst 2 500 poäng. Poängen anger den beräknade arbetsinsatsen för eleven, men den är inte kopplad till antalet undervisningstimmar.⁸

Det är huvudmannen som beslutar om antal undervisningstimmar för varje kurs och samt om fördelningen av undervisningstid över läsår. Det finns ingen bestämmelse som hindrar att skolor erbjuder eleverna fler undervisningstimmar än de som påbjuds enligt skollagen. Huvudmannen ska redovisa hur varje elev fått sin garanterade undervisningstid.⁹ Det finns ingen reglering kring hur eller på vilket sätt redovisningen ska gå till, utan det är upp till varje huvudman att utveckla lämpliga och ändamålsenliga rutiner för detta.

När det gäller yrkesprogram ska undervisningstiden inkludera en viss volym arbetsplatsförlagt lärande (APL) där elever med stöd av en handledare genomför delar av utbildningen på en eller flera arbetsplatser utanför skolan. Det arbetsplatsförlagda lärandet ska motsvara minst 15 veckor där varje vecka ska anses motsvara 23 timmar garanterad undervisningstid.¹⁰ Denna tid kan räknas in i den totala undervisningstid eleven har rätt till under utbildningen.¹¹

Nuvarande reglering av undervisningstiden har kommit på plats genom stegvisa förändringar. I gymnasieutredningens betänkande, *En gymnasieutbildning för alla*, ges en historisk överblick av framväxten av nuvarande system.¹² Betänkandet pekar på att i linjegymnasiet fanns det timplaner som reglerade hur mycket undervisning som skulle bedrivas i olika ämnen. Under 1990-talet togs de centralt reglerade timplanerna bort och i stället infördes begreppen gymnasiepoäng och minsta garanterad undervisningstid. När staten inte längre reglerade hur mycket tid som skulle ägnas åt respektive kurs förväntades skolhuvudmannen i stället kunna redovisa sitt ansvarstagande inom friutrymmet.

Tidigare granskning och utvärdering

Skolinspektionen har i sitt tillsyns- och granskningsarbete belyst hur huvudmän och skolor säkerställer att alla elever i gymnasieskolan får sin undervisningstid.¹³ Även Skolverket har följt upp och utvärderat hur regelverket angående garanterad undervisningstid i praktiken efterlevs. Sammantaget visar tidigare analyser att det är svårt att med absolut säkerhet uttala sig om i vilken utsträckning eleverna i gymnasieskolan erbjuds tillräckligt med undervisningstid (minst den garanterade undervisningstiden) då tillförlitliga system för uppföljning i de flesta fall saknas. Men tydligt är att huvudmän och rektorer snarare fokuserar på den planerade undervisningen än på den faktiskt genomförda. Uppföljning som utgår ifrån planerad undervisning speglar snarare en avsikt än den undervisningstid som erbjudits eleven. Skolverkets kartläggning visar att undervisningstid många gånger har en underordnad ställning där omfattning ställs mot kvalitet.

Ett ytterligare resultat från Skolverkets undersökning är att det saknas samsyn kring vad som utgör undervisningstid. Undervisning ska enligt lagens definition vara målstyrda processer under lärares ledning.¹⁴ Vissa räknar schemabrytande aktivitet¹⁵ och schemabrytande avbrott¹⁶ som undervisningstid

⁸ Kopplingen mellan en gymnasiepoäng och en undervisningstimme togs bort 1998. Prop. 1997/98:169, Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet. När gäller introduktionsprogrammen, som dock inte ingår i granskningen, är inte omfattning av studierna reglerade, mer än att den ska motsvara heltidsstudier (17 kap. § 6 skollagen).

⁹ 4 kap. 22 § gymnasieförordningen.

¹⁰ 16 kap. 16 § skollagen. 4 kap. 12 § gymnasieförordningen. Regeringen skärpte formuleringen i och med en ändring i gymnasieförordningen den 1 juli 2010. Från ”ska kunna redovisa” till ”ska redovisa”. SFS 2010:1040. Förordning om ändring i gymnasieförordningen (1992:394).

¹¹ Skolverket (2017). Lathund om apl. Dnr 2.7.4 - 2017:1722

¹² En gymnasieutbildning för alla. SOU 2016:77 s. 317-318.

¹³ Se t.ex. Skolinspektionen (2016). Arbetsformer och lärarstöd i gymnasieskolans yrkesprogram, Skolinspektionen (2014) Undervisning på Yrkesprogram och Skolinspektionen (2013). Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor.

¹⁴ 1 kap. 3 § skollagen.

¹⁵ Exempelvis föreläsningar, temadagar, kulturinslag och framträdanden av elever.

¹⁶ Avbrott mot ordinarie schema, exempelvis nationella prov.

medan andra tillämpar ett mer strikt förfaringsätt när det gäller detta. Hur huvudmän och skolledare förhåller sig till schemabrytande aktiviteter får konsekvenser för likvärdigheten. Som exempel visar resultatet från Skolverkets undersökning att genomförande av nationella prov ses som undervisning av vissa rektorer medan andra anser att så inte är fallet.¹⁷

Skolverkets slutsats från undersökningen är att det finns stora risker att elever i gymnasieskolan inte får tillräckligt med undervisningstid. Det framkommer emellertid motstridiga uppgifter i vilken utsträckning uppföljning av genomförd undervisning sker och det tycks råda begreppsförvirring kring vad som är planerad respektive garanterad undervisningstid.

Den garanterade undervisningstiden ska betraktas som ett golv där huvudman och rektor vid behov kan utöka undervisningstiden och erbjuda eleverna fler undervisningstimmar än de lagstadgade. I praktiken är den planerade undervisningstiden ofta densamma som den garanterade undervisningstiden. Lektioner utgår ofrånkomligen av olika anledningar vilket innebär att all planerad undervisningstid inte genomförs. Olika hantering av såväl dimensionering som planering och kompensation för utebliven undervisningstid påverkar såväl tillgång till som likvärdigheten i utbildningen. För lite undervisningstid riskerar att urholka elevernas gymnasieutbildning och dess innehållsliga kvalitet.

Syfte och frågeställningar

Syftet med kvalitetsgranskningen har varit att granska skolhuvudmäns och skolors arbete med att se till att elevers faktiskt genomförda undervisningstid når upp till minst den garanterade undervisningstiden. Granskningen avser elever på gymnasieskolans nationella program. De huvudsakliga frågeställningarna i granskningen har varit:

- Utifrån vilka överväganden och med vilka marginaler planeras och schemaläggs elevernas undervisningstid så att eleverna får minst den garanterade undervisningstiden?
- Hur arbetar huvudman och rektor för att skapa tydlighet och samsyn kring begreppet undervisningstid?
- I vilken utsträckning sker en regelbunden uppföljning av elevernas genomförda undervisning under terminen?
- Kompenseras elever för undervisning som inte genomförs och i så fall hur?

Utöver kraven på undervisning som anges i skollagens inledande bestämmelser (kravet om att undervisning ska ske under lärares ledning), har Skolinspektionen inte granskat undervisningstimmarnas innehållsliga kvalitet. Granskningen har inte heller gått in på frågan om huruvida det är behöriga lärare som leder undervisningen eller inte. Granskningen avgränsar sig till huvudmäns och skolors arbete för att se till att elever erbjuds den undervisningstid de har rätt till. Någon utredning och bedömning av om skolenheten bör ge eleverna ytterligare undervisningstid i form av exempelvis stödåtgärder eller förlängd undervisning har vi inte genomfört.

¹⁷ Skolverket (2015) rapport 422. *Undervisningstid och heltidsstudier i gymnasieskolan*, s. 24–25.

Granskningens genomförande

Totalt 25 gymnasieskolor och deras huvudmän ingår i granskningen. Både skolenheter med enskilda och kommunala huvudmän omfattas. En lista med de skolor och huvudmän som har granskats återfinns i bilaga 2.

Både gymnasieskolor med yrkesprogram och högskoleförberedande program finns representerade. Granskningen avgränsas till fyra gymnasieprogram: två högskoleförberedande program (naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet) och två yrkesprogram (el- och energiprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet). Genom valet av dessa gymnasieprogram säkerställs att både pojkar och flickor getts möjlighet att få sin utbildning granskad.¹⁸ Varje skola har inte behövt att ha alla fyra gymnasieprogram men har haft minst ett av de högskoleförberedande programmen och ett av yrkesprogrammen vid tiden för granskningen.

Mot bakgrund av granskningens syfte och frågeställningar har granskningen genomförts med i huvudsak kvalitativa datainsamlingsmetoder, det vill säga dokumentstudier och intervjuer med representanter för skolhuvudmän, rektor, lärare, schemaläggare och elever. Varje verksamhetsbesök har genomförts under två dagar. Besöken i de utvalda skolorna har skett under perioden september till november 2017.

¹⁸ I enlighet med Skolinspektionens handlingsplan för jämställdhetsintegrering har jämställdhetsperspektivet beaktats och implementerats i kvalitetsgranskningen utifrån de jämställdhetspolitiska målen. Valet av gymnasieprogram säkerställer att både pojkar och flickor har fått möjlighet att få sin utbildning granskad.

Kvalitetsgranskningens iakttagelser

Detta kapitel redogör för resultaten från granskningen. I det första avsnittet beskrivs ett framgångsrikt arbetsätt kring undervisningstiden där systematik i tillvägagångssättet är en gemensam nämnare. Gemensamt för de välfungerande skolorna är att elevers rätt till undervisningstid är en prioriterad fråga på åtminstone någon nivå i styrkedjan. Det är också viktigt att det finns en kunskap kring bestämmelserna om garanterad undervisningstid och förståelse för att undervisningstiden är viktig för elevernas möjligheter att få en likvärdig utbildning av god kvalitet. Det första avsnittet beskriver också hur arbetet med undervisningstiden ser ut när det inte fungerar och hur det leder till att eleverna inte får den undervisningstid de har rätt till och tiden inte fördelas utifrån förutsättningar och behov.

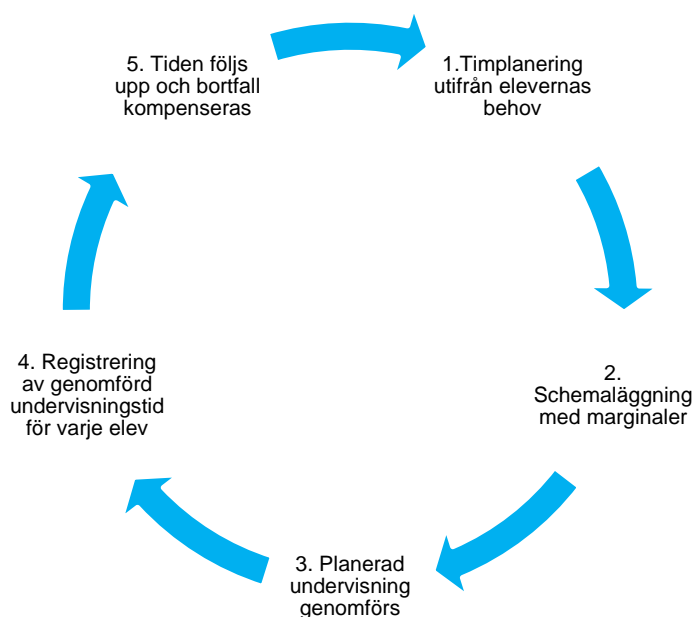
Efter det första avsnittet följer sedan ytterligare fyra avsnitt som var och ett fördjupar beskrivningen av Skolinspektionens iakttagelser kring skolornas arbete med att säkerställa att alla elever får sin garanterade undervisningstid. Det första beskriver vilka avvägningar skolorna gör i timplaneringen, det andra beskriver bedömningar i schemalaggningsen, det tredje beskriver vad som händer i genomförandet av undervisningen och det fjärde och sista behandlar registrering, uppföljning och kompensation av undervisningstid.

Det krävs ett medvetet och systematiskt arbete för att alla elever ska få sin garanterade undervisningstid

Granskningen visar att ju mer systematiskt skolor arbetar med att planera, fördela, schemalägga, registrera och följa upp undervisningstiden, desto bättre förutsättningar har eleverna att få den garanterade undervisningstiden. Ett systematiskt arbete ger också bättre möjligheter för eleverna att få en undervisningstid som är anpassad efter deras förutsättningar för lärande och behov i undervisningssituationen. Skolinspektionen bedömer sammantaget att det i tre av de 25 granskade skolorna finns ett välfungerande arbete för att se till att elevers faktiskt genomförda undervisningstid når upp till den garanterade undervisningstiden. Bland skolorna med fungerande arbetsätt finns både kommunala och fristående skolor representerade och det finns både skolor med högskoleförberedande program och skolor med yrkesprogram. I sex av de 25 skolorna bedömer Skolinspektionen att arbetet fungerar i vissa avseenden men behöver utvecklas i andra delar.

När vi tittar närmare på hur arbetet bedrivs i de skolor där det fungerar väl, finner vi att ett antal aspekter kan beskrivas som centrala för att säkra att alla elever får sin undervisningstid. De utgör samtidigt olika steg i det vi har valt att kalla ett *systematiskt arbete med undervisningstiden*. Ett sådant arbete illustreras av figur 1.

Figur 1. Systematiskt arbete med undervisningstiden



I varje steg finns det utrymme för olika strategier som bidrar till att säkra att alla elever får sin undervisningstid. Samtidigt finns det i varje steg även en risk att bristande arbetssätt gör att undervisningstid går förlorad, vilket i slutändan kan göra att eleverna inte får sin garanterade undervisningstid. Nedan görs en summering av respektive steg.

1. Ett systematiskt arbete med undervisningstiden inleds med att huvudmannen aktivt säkerställer att det görs en timplanering som anger hur mycket undervisningstid som ska läggas ut på respektive kurs och gymnasiearbetet inom varje program. Huvudmannen ser också till att fördelningen av tid mellan kurser och gymnasiearbetet anpassas till de behov som eleverna på skolan har. En sådan anpassning kan exempelvis göras genom att kontinuerligt följa upp hur elevernas måluppfyllelse ser ut i olika kurser och i de så kallade timplanerna lägga ut mer undervisningstid i kurser där elever har sämre måluppfyllelse. Huvudmannen ser till att de ansvariga för timplaneringen har kunskap om skollagens bestämmelser om utbildning och undervisning och förstår skillnaden mellan planerad, genomförd och garanterad undervisningstid. I timplaneringen ser huvudmannen till att yrkes eleverna får sina 15 veckor APL genom att i timplanerna ange att APL:en uppgår till 15 veckor.
2. I nästa steg säkerställer rektor att schema för enskilda undervisningsgrupper och elever läggs med tillräckliga marginaler så att planerade lektioner som inte blir av kan hanteras utan att eleverna riskerar att inte få sin garanterade undervisningstid. Det betyder exempelvis att det finns marginal i schemat för att icke planerade händelser kan inträffa, exempelvis att lärare är frånvarande eller att schemabrytande aktiviteter, såsom teaterbesök och idrottsdagar, gör att lektioner ställs in. Vid schemaläggningen säkerställs också att yrkes eleverna ges möjligheter att genomföra sin APL och att schemakrockar med skolförlagd undervisning avlägsnas, till exempel genom att APL inte ligger under ordinarie lektionspass. Den som ansvarar för att lägga schema har kunskap om skollagens bestämmelser om utbildning och undervisning och förstår skillnaden mellan planerad, genomförd och garanterad undervisningstid.
3. Avgörande för att eleverna ska få sin garanterade undervisningstid är att planerad undervisning omsätts i genomförd undervisning. Rektor ser till att alla har kunskaper om vad som är undervisning enligt skollagens mening. Det gör att lärarna och övrig personal vet vilka aktiviteter som är

undervisning och således kan räknas som undervisningstid. Lektioner börjar och slutar i tid. Kurser avslutas inte innan all planerad undervisning är genomförd. En annan viktig sak för att planerad undervisning ska omsättas i genomförd undervisning är att eleverna får vikarie om ordinarie lärare är borta. Skolan kontrollerar om lektioner startar i tid och om lektioner och kurser avslutas som planerat.

4. Det är en framgångsfaktor att genomförd undervisning registreras så att skolan vet hur mycket undervisningstid varje elev har fått. Det är viktigt att registreringen görs på individnivå eftersom elevens rätt till undervisningstid är individuell. Registreringen ger underlag för huvudmannen att kunna visa hur varje elev får sin garanterade undervisningstid. För att registreringen ska fånga den genomförda undervisningstiden bygger registreringen på en bedömning av vilka aktiviteter som bör räknas till undervisning som ligger i linje med bestämmelserna. Aktiviteter som inte är undervisning utan snarare utgör en del av utbildningen räknas inte in, till exempel lärlösa lektioner, introduktionsdagar, friluftsverksamhet, läxhjälp, mentorstid, studie- och yrkesvägledning och elevens självstudier. Det finns också en medvetenhet om att registreringen av undervisningstiden inte är det samma som elevens närvaro eftersom närvaro inte visar om lektioner utgått eller när lektioners avslutats i förtid och inte heller visar om lektionernas innehåll kan betraktas som undervisning.
5. I skolor med fungerande arbetssätt följs också den genomförda undervisningstiden upp med jämna mellanrum. Det betyder att det görs en avstämning av huruvida den planerade undervisningen för varje elev överensstämmer med den faktiskt genomförda. I materialet förekommer till exempel en skola som gör uppföljning av genomförda undervisningstid varannan vecka, i andra fall förekommer uppföljning en gång per termin. I uppföljningen upptäcks avvikelser mellan planerad och genomförd undervisning och signaleras till berörda. Uppföljningen är dels ett underlag för att kontrollera om det finns elever som riskerar att inte få sin minsta garanterade undervisningstid, dels ett underlag för att bedöma om det finns anledning att justera timplanering och schema utifrån enskilda undervisningsgruppers eller elevers förutsättningar och behov. Bortfall av planerad undervisningstid kompenseras exempelvis genom att schemat uppdateras och ytterligare undervisningstid läggs in.

Förutsättningen för en skola att kunna säkra att alla elever får den undervisningstid de har rätt till stärks när arbetet i alla steg i processen fungerar. Samtidigt kan exempelvis en ambitiös timplanering eller en schemaläggning med adekvata marginaler göra att eleverna får sin garanterade undervisningstid även om det finns brister när det gäller aktiviteter som registrering och uppföljning av undervisningstiden.

Bristande systematik gör att eleverna riskerar att inte få den undervisningstid de har rätt till

Samtidigt som det finns skolor med helt eller delvis fungerande arbete med undervisningstiden är den dominerande bilden att arbetet inte fungerar i de granskade skolorna. Skolinspektionen bedömer att i 16 av de 25 granskade skolorna behöver arbetet utvecklas i flera avseenden. Brister i arbetet ser vi både i kommunala och fristående skolor, och både vad gäller arbetet med högskoleförberedande program såväl som yrkesprogram. I en av skolorna bedömde Skolinspektionen att det fanns brister i verksamheten i en sådan omfattning att Skolinspektionen inledde en tillsyn av skolan.

När det inte finns en systematik i arbetet med undervisningstiden riskerar undervisningstid att reduceras i varje steg i processen. På motsvarande sätt som det går att sammanfattande beskriva de olika stegen i ett välfungerande arbete med undervisningstiden går det att sammanfatta de olika stegen i ett icke fungerande arbete. Ingen av skolorna brister i varje steg, ett par av skolorna har dock så pass stora brister att de närmar sig den summerade bild som skisseras nedan.

1. Huvudmannen säkerställer inte att undervisningstiden i respektive kurs och gymnasiearbetet planeras med utgångspunkt i elevernas behov. De ansvariga för timplaneringen saknar kännedom om skollagens bestämmelser kring undervisningstiden, vilket till exempel innebär att timplaneringen anger en total undervisningstid som underskrider den garanterade undervisningstiden eller inte tar hänsyn till de 15 veckor med APL som eleverna på yrkesprogrammen har rätt till. I planeringen fungerar den garanterade undervisningstiden som ett tak snarare än ett golv för hur mycket undervisningstid som läggs ut på kurser och gymnasiearbetet i timplaneringen. Timplanen är inget levande dokument utan ligger fast år efter år. Det gör sammantaget att planeringen av undervisningstiden inte är anpassad utifrån de förutsättningar och behov som eleverna på skolan har.
2. Rektor säkerställer inte eller har inte tillräckliga resurser i form av lokaler och lärare för att skapa schema utan krockar, tidsspill etc. Istället för att timplaneringen styr läggs schemat utifrån yttre ramfaktorer som till exempel tillgång på lärare, lokaler eller lärares individuella önskemål. Skolorna drar i värsta fall ner på undervisningstiden i relation till den planerade, så att eleverna i schemat får mindre planerad undervisningstid än vad den beslutande timplanen anger. Alternativt läggs schemat med för små marginaler för att lektioner ska kunna falla bort utan att den garanterade undervisningstiden äventyras. Skolan tar inte heller hänsyn till aktiviteter som man redan vid schemalaggningsen vet kommer att genomföras, till exempel friluftsdagar.
3. Planerad undervisning genomförs inte. Lektioner utan lärares ledning räknas som genomförd undervisning. När lärare är borta får eleverna inte vikarie, särskilt inte om det rör sig om kortare lärarfrånvaro. Konsekvensen blir att eleverna inte får den undervisningstid som planerats för dem.
4. Det görs ingen registrering av den genomförda undervisningstiden för varje elev. Genomförd undervisningstid blandas ihop med elevers närvaro och skolan anser att den registrerar genomförd undervisningstid genom att registrera elevernas närvaro. Konsekvensen av att ingen registrering görs är att skolan inte kan visa hur varje elev får den garanterade undervisningstiden och därför har begränsade förutsättningar att vid behov kompensera för förlorad undervisningstid.
5. Tiden följs inte upp och bortfall kompenseras inte. Det betyder att skolan inte skaffar sig en samlad bild i av i vilken utsträckning den planerade undervisningstiden genomförs. Skolan vet därför inte om eleverna får sin garanterade undervisningstid eller inte.

Konsekvensen av att det saknas systematiskt arbete med undervisningstiden är att eleverna riskerar att inte få sin garanterade undervisningstid. Eftersom många av skolorna inte har rutiner för att redovisa hur varje elev får sin garanterade undervisningstid är det dock inte möjligt att utifrån skolornas egna uppgifter se huruvida eleverna får den lagstadgade tiden. Det går samtidigt att konstatera att den planerade undervisningstiden ligger nära den garanterade i flertalet av skolorna och i tre av skolorna ligger den planerade undervisningstiden under den garanterade. Genom analyser av de scheman och timplaneringar Skolinspektionen samlat in i samband med granskningen och i kombination med de intervjuer som vi genomfört finner vi samtidigt att 14 av de 25 skolorna *inte* lägger scheman med sådana marginaler att det sannolikt för eleverna att få sin minsta garanterade undervisningstid. Det förutsätter i så fall att mer tid läggs ut i efterhand, utöver den planerade. Skolinspektionen ser också att i merparten av skolorna räknas till exempel tiden till nationella prov och icke lärlarleda lektioner in i undervisningstiden. Sammantaget gör vi därför bedömningen att i 14 av skolorna finns en betydande risk att eleverna inte får den undervisningstid de har rätt till.

Elevernas rätt till undervisningstid har lägre prioritet hos huvudmännen

Granskningen visar att mängden undervisning (räknat i antal timmar) och uppföljning av att eleverna får tillräckligt många undervisningstimmar inte är ett prioriterat område hos de granskade skolornas huvudmän. Flera av huvudmännen beskriver att de istället styr mot kvalitet och måluppfyllelse. Denna inställning anger grundtonen hos den lokala styrkedjan, från huvudman till lärare. När huvudmannen

inte prioriterar elevernas rätt till garanterad undervisningstid blir det en signal till rektor att undervisningstiden inte är viktig. Rektorerna sänder vidare den signalen till lärare och leder till att inte heller lärarna fäster så stor vikt vid undervisningstiden. Som exempel på att huvudmännen prioriterar måluppfyllelse framför undervisningstid beskriver en företrädare för en huvudman att de inte följer upp om eleverna blivit erbjudna minst den garanterade undervisningstiden, utan vi följer upp hur eleverna lyckas med måluppfyllelsen. Denna signal når lärarna, de lärare som vi intervjuat på huvudmannens skola berättar att vad som ingår i undervisningstiden inte är någon prioriterad diskussion på skolan, vilket däremot elevernas måluppfyllelse är.

Att elevernas rätt till undervisningstid inte är prioriterad bland huvudmännen kommer till uttryck på olika sätt. Enbart för en av de 25 skolorna har huvudmannen definierat vad som ingår i undervisningstiden. I endast fyra av de 25 skolorna har rektor förankrat en definition av undervisningstiden bland lärarna. Att undervisningstiden inte prioriteras av huvudmännen uttrycks också av att i de flesta skolorna har huvudmannen delegerat befogenheten att planera undervisningstiden till rektor. För 20 av de 25 skolorna har huvudmannen delegerat befogenheterna att planera undervisningstiden till rektor. Huvudmännen har ett distanserat förhållande till undervisningstiden. Exempelvis säger en huvudman i granskningen att rektorn har ansvaret för hur undervisningstiden fördelas per kurs och för gymnasiearbetet. Fördelningen ska göras utifrån skolans kännedom om kurserna och elevernas behov. Att huvudmännen delegerar befogenheter att planera undervisningstiden till rektorerna kan vara en rimlig ordning. Problemet är om delegeringen avspeglar en låg prioritet bland huvudmännen för undervisningstiden. Om undervisningstiden följs upp och finns med i en dialog visar det att frågan är viktig.

Timplanering av tradition snarare än behov

I timplaneringen kan det göras strategiska satsningar för att stärka elevernas förutsättningar till lärande och för att skapa likvärdiga villkor. Granskningen visar dock att timplaneringen baseras på tradition snarare än aktiva ställningstaganden utifrån elevernas behov. Timplanerna är inga levande dokument utan ligger fast år efter år.

Att anpassa timplaneringen till elevernas behov kan exempelvis innebära att man i de så kallade timplanerna inför ett nytt läsår lägger ut mer timmar i kurser där skolan bedömer att eleverna behöver mer undervisningstid för att nå målen. Det kan handla om att flera elever i en klass eller en grupp har svårt att nå målen. De flesta skolor i granskningen tar dock inte hänsyn till elevernas behov när de timplanerar. Något mindre än hälften av skolorna, 11 av 25, tar åtminstone i någon mån hänsyn till elevernas behov vid fördelningen av undervisningstimmar för kurser och för gymnasiearbete. När timplaneringen inte anpassas till elevernas behov riskerar eleverna att inte få undervisning i den omfattning att de når målen med undervisningen.

I stället för att anpassa timplaneringen till elevernas behov fungerar den garanterade undervisningstiden som ett tak snarare än golv för hur mycket undervisningstid eleverna kan få enligt skolornas timplanering. Den totala undervisningstiden ligger enligt de så kallade timplanerna i de flesta granskade skolorna nära den garanterade undervisningstiden, det vill säga på, eller strax över 2 180 undervisningstimmar för de högskoleförberedande programmen respektive på, eller strax över, 2 430 undervisningstimmar för yrkesprogrammen. Bilden ser likartad ut för de fyra granskade programmen. Det genomsnittliga antalet utlagda undervisningstimmar i timplanerna är följande: (differensen mot den garanterade undervisningstiden anges inom parentes):

- 2 218 timmar för samhällsvetenskapsprogrammet (+38)
- 2 246 timmar för naturvetenskapsprogrammet (+66)
- 2 436 timmar för el- och energiprogrammet (+6)
- 2 480 timmar för vård- och omsorgsprogrammet (+50)

Även om den generella bilden för de granskade skolorna är att den garanterade undervisningstiden är normerande för antalet undervisningstimmar som läggs ut i timplaneringen, finns det också skolor i granskningen som valt att lägga ut mer undervisningstimmar än den garanterade. De högsta angivna antalen timmar som Skolinspektionen finner utlagda i de granskade skolornas timplaner är för el- och energiprogrammet 2 528 timmar, för vård- och omsorgsprogrammet 2 415 timmar, för samhällsvetenskapsprogrammet 2 337 timmar och för naturvetenskapsprogrammet 2 548 timmar. I tre av de granskade skolorna har huvudmännen lagt ut mindre tid än den garanterade undervisningstiden för minst ett av programmen. Det betyder att timplaneringen styr mot nivåer som innebär att eleverna inte kommer att få den garanterade undervisningstiden.

I timplaneringen har vissa av skolorna lagt in även tid till annat än kurser och gymnasiearbete. Det förekommer att skolorna lagt in tiden till så kallad mentorstid respektive resurstid¹⁹ i timplaneringen och räknar in den i undervisningstiden. Resurstid är ofta tid i schemat när lärare i olika ämnen finns tillgängliga för att ge stöd i pågående kurser. Mentorstid är ofta tid då eleverna tillsammans med sin mentor har olika aktiviteter, till exempel klassråd, information etc. Hur mentorstiden och resurstiden är upplagd varierar. Mentorstid är enligt Skolinspektionens bedömning huvudsakligen inte undervisningstid.²⁰ Huruvida resurstiden kan räknas in i undervisningstiden är en bedömning som behöver göras från fall till fall. Om mentorstiden och resurstiden räknas in i undervisningstiden av skolan, men i praktiken inte bör ses som undervisningstid utifrån skollagens definition av undervisning, finns en risk att antalet undervisningstimmar inte når upp till minst den undervisningstid som eleverna ska vara garanterade.

Det tycks finnas flera skäl till att skolorna timplanerar så att den garanterade undervisningstiden blir ett tak för hur mycket undervisningstid en elev kan få. På en av skolorna beskriver lärarna exempelvis att de får höra av rektorerna att det inte finns utrymme att lägga ut mer undervisningstid, både av schema- och budgettekniska skäl. Lärarnas resonemang illustrerar att ett motiv bakom att inte lägga ut mer undervisningstid än den garanterade kan vara att undervisningstid kostar. Men det visar också att skolorna motiverar tillbakahållandet av den planerade undervisningstiden med praktiska aspekter, såsom tillgång på lärare och lokaler.

Tiden till kurser fördelas schablonmässigt

När det gäller fördelningen av tid till kurser görs den i regel schablonmässigt med utgångspunkt i poängantalet för varje kurs. Det betyder att skolorna i normalfallet utgår från de poängantal som respektive kurs har och översätter dessa poäng till timmar. Det görs antingen genom att lägga ut samma antal timmar som poäng per kurs eller med ett proportionerligt tillägg eller avdrag av timmar per poäng.²¹ Det förekommer dock också att skolorna lagt ut mer tid till vissa kurser i de så kallade timplanerna. Men eftersom den totala undervisningstiden i timplanerna i de flesta fall ligger nära den garanterade undervisningstiden är det i normalfallet så att ett ökat timantal för somliga kurser betyder minskat timantal för andra kurser. Det innebär att det som skolorna beskriver som satsningar på vissa kurser för att stärka elevernas förutsättningar till måluppfyllelse i praktiken förutsätter en neddragning på timantalet i andra kurser.

Det varierar mellan skolor och program vilka kurser som får fler respektive färre undervisningstimmar utlagda i timplaneringen. Kurser i ämnena matematik, svenska och engelska tenderar att få mer tid, men även andra ämnen nämns. Exempel på kurser som fått mindre tid i timplaneringen är idrott och hälsa och moderna språk. Olika motiv ges för minskningar i undervisningstiden för en viss kurs. Det kan till exempel vara att undervisningsgruppen är liten, att det är två lärare i klassrummet samtidigt och

¹⁹ Beteckningen på resurstid varierar mellan olika skolor i granskningen.

²⁰ Se not 3.

²¹ I skollagen anges omfattningen av studierna i gymnasiepoäng. Poängen anger den beräknade arbetsinsatsen för eleven men är inte kopplad till antalet undervisningstimmar.

att det råder lärarbrist. En rektor beskriver exempelvis följande: *”Att kursen i idrott och hälsa får minst undervisningstid beror på att de flesta eleverna når målen, i moderna språk beror det låga timantalet på att det är svårt att få tag i behöriga lärare, eftersom elevgruppen i svenska som andraspråk är liten har den kursen färre undervisningstimmar.”* Rektorns resonemang visar både att hen ser garanterad undervisningstid som ett tak, att hög måluppfyllelse anses som tillräckligt bra och att mer tid därför inte behövs och att det inte alltid är elevernas behov som styr. När skolor ger kurser fler timmar i timplaneringen är det inte sällan på grund av signaler från lärare om behov av mer tid. Konsekvensen av detta kan bli att kurser tilldelas mer tid baserat på kraften i den enskilda lärarens signal, snarare än utifrån elevernas faktiska behov och utifrån en samlad bedömning av hur undervisningstiden bäst bör fördelas. Det finns samtidigt exempel på skolor i granskningen som beskriver att ett mer systematiskt arbete med undervisningstiden som innebär att skolan anpassar elevernas undervisningstid till elevernas behov. Istället för att anpassa undervisningstiden för kurser och gymnasiearbetet till de behov och förutsättningar som eleverna på skolan har tenderar de avvikelser som finns från en helt schablonmässig fördelning att baseras på erfarenheter av tidigare elever. I granskningen framkommer att vissa skolor omfördelat tid till kurser där tidigare elever varit i behov av mer undervisningstid. Det betyder att fördelningen av undervisningstiden inte grundar sig på behoven hos de elever som finns i skolan just nu utan på elever som tidigare gått på skolan. För att eleverna ska få undervisningstid utifrån behov behöver timplaneringen göras utifrån de behov som de elever har som finns på skolan just nu.

Medan timplaneringen av kurserna ofta görs schablonmässig utifrån poängantalet, timplaneras gymnasiearbetet på märkbart olika sätt i skolorna. Antalet timmar som gymnasiearbetet ges i timplaneringen varierar både mellan skolor och mellan de undersökta programmen inom samma skolor. Det finns exempel där gymnasiearbetet endast ges 16 timmar och exempel på där gymnasiearbetet ges 100 timmar. En del skolor har lagt in tid för gymnasiearbetet i schemat medan andra skolor inte har det. Det förekommer också att gymnasiearbetet är schemalagt men att elever får signalen att lektionerna är frivilliga, att de kan komma om de behöver hjälp. När det inte finns utrymme för gymnasiearbetet utlagt i schemat förekommer det att elever istället erbjuds handledning av lärare vid tidpunkter som eleverna och lärarna kommer överens om. För elever på yrkesprogrammen använder somliga skolor en modell där gymnasiearbetet ligger parallellt med APL. Gymnasiearbetet kan genomföras som arbetsplatsförlagt lärande. I så fall ska det ske utöver de obligatoriska 15 veckorna som ska förekomma på gymnasieskolans alla nationella yrkesprogram. Om gymnasiearbetet ligger under APL är det viktigt att undervisningen ger förutsättningar att nå de särskilda mål som finns för gymnasiearbetet.

Timplaneringen är inte en del av ett levande pedagogiskt samtal på skolorna

Istället för att vara en del av en levande lokal diskussion ligger timplaneringen på merparten av skolorna fast läsår efter läsår och justeras inte efter elevgruppers behov. Som exempel på att timplanerna inte är levande dokument finns beskrivningar som anger att timplanerna ändrades i och med övergången till gymnasiereformen år 2011, men att de har legat fast sedan dess. Timplaneringen bygger alltså på tradition snarare än beslut som löpande omprövas och justeras. I vissa skolor finns det dessutom beskrivningar som tyder på att timplanerna har en underordnad betydelse i relation till schemat. En rektor berättar: *”Jag och schemaläggaren gör schemat först och sen gör vi timplanen utifrån hur schemat ser ut”*. På motsvarande sätt berättar en schemaläggare att timplanerna justeras utifrån vad som funkar i schemat. När skolorna gör timplaner utifrån schemat istället för tvärt om förlorar de sin funktion som strategiska pedagogiska verktyg att ge stöd till elever att utvecklas så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Det är också ett konkret exempel på att huvudmannen inte styr timplaneringen och att de så kallade timplanerna inte är levande dokument.

Det finns också beskrivningar som pekar på att man inte pratar om timplaneringen för att undervisningstid är en resursfördelningsfråga där lärare kan ha olika intressen. Såväl rektorer och lärare i granskningen beskriver att det kan vara känsligt att diskutera undervisningstiden tillsammans med kollegor eftersom det kan upplevas som att man tar tid från varandras undervisning om man signalerar

ett behov av mer timmar i en kurs. Den spänningen kan uppstå eftersom skolorna ser den garanterade undervisningstiden som ett tak snarare än ett golv för hur mycket undervisningstid elever kan få. Det finns dock inget som hindrar att skolorna ger mer undervisningstid. Samtidigt som timplaneringen inte diskuteras på skolorna har lärarna olika syn på huruvida det behövs mer undervisningstid. I fem av skolorna säger de intervjuade lärarna att de inte har behov av mer tid. I övriga skolor ser samtliga eller en del av de lärare vi intervjuat behov av mer undervisningstid för att stärka förutsättningarna för måluppfyllelsen.

Schemaläggningen viktig för kvalitet

En viktig del av arbetet med att säkerställa att alla elever får sin garanterade undervisningstid är att schemalägga med marginaler. Ju mer tid en skola lägger ut i schemat, desto mer ökar utrymmet för att kunna hantera schemabrytande aktiviteter och oförutsedda händelser, utan att den minsta garanterade undervisningstiden äventyras. Ju mindre skillnaden är mellan schemalagd undervisningstid och garanterad undervisningstid, desto viktigare är det att skolan har kontroll över, och ersätter, planerad undervisning som av någon anledning inte genomförs på avsett sätt. Granskningen visar att schemaläggningen är en kritisk del av skolornas arbete med undervisningstiden där det både finns möjligheter att skapa kvalitet i arbetet med undervisningstiden och risk att undervisningstid går förlorad.

Schemaläggningen görs inte med tillräckliga marginaler i hälften av skolorna

Vi bedömer att mindre än hälften av de granskade skolorna schemalägger med tillräckliga marginaler för att säkra att eleverna får den garanterade undervisningstiden. Att lägga schemat med tillräckliga marginaler kan innebära att en kurs som skolan planerat 100 undervisningstimmar för i de så kallade timplanerna i praktiken ges 110 eller 120 timmar i schemat. Notera att detta utgör ett exempel. Vad som är tillräckliga marginaler behöver bedömas från fall till fall och är beroende av hur systematiskt skolan arbetar med undervisningstiden.

I stället för att planera med marginaler ser Skolinspektionen att framförhållningen vad gäller att lägga schemat på ett sätt som gör att den garanterade undervisningstiden kan säkras är begränsad i många av skolorna. I tio av skolorna tar man i schemaläggningen inte hänsyn till avbrott som redan är kända vid läsårets början, till exempel temadagar, idrottsdagar etc. Att timplaneringen ligger på eller strax över den minsta garanterade undervisningstiden innebär att skolorna i schemalägningsarbetet tar beslut som gör att eleverna riskerar att inte få den garanterade undervisningstiden.

Skolorna omsätter sin timplanering i schema på tämligen olika sätt. En förekommande modell är att skolan lägger ut mellan fem till tio procent mer tid i schemat än vad timantalet i de så kallade timplanerna som huvudmannen eller rektor beslutat om. Det betyder att schemaläggaren lägger ut 105 till 110 timmar i schemat för en kurs som har 100 timmar i den så kallade timplanen. Men det förekommer också att kurser får systematiskt mindre tid än vad som anges i timplaneringen. Det undergräver självfallet möjligheterna för eleverna att få sin garanterade undervisningstid särskilt eftersom den planerade undervisningstiden i de så kallade timplanerna redan ligger nära den garanterade undervisningstiden i de granskade programmen. Exakt hur stora marginalerna som behöver finnas i schemaläggningen för att alla elever ska få sin garanterade undervisningstid går inte att säga. Det beror på hur systematiskt skolan totalt sett arbetar med undervisningstiden. Behovet av marginaler minskar om huvudmannen eller rektor redan i timplaneringen skapar marginaler, om uppföljningen av den genomförda undervisningstiden fungerar.

Schemakrockar som eleverna själva får hantera

För att den planerade undervisningstiden ska kunna omsättas i genomförd undervisningstid behöver schemat vara genomförbart för den enskilde eleven. Som en del av ett fungerande arbete med att säkerställa att elever får den minsta garanterade undervisningstiden behöver därför skolan snabbt upptäcka och åtgärda ogenomförbara scheman, både för undervisningsgrupper och enskilda elever. I 12 av de 25 granskade skolorna förekommer det schemakrockar i samband med språkval eller individuellt val. I nio av skolorna saknas tillräckligt goda marginaler för att eleverna ska kunna förflytta sig mellan lektioner och salar och i fem av skolorna förekommer det dessutom så kallade nollbyten, det vill säga ingen rast finns mellan lektioner.

Av de intervjuer vi gjort på skolorna förefaller skolorna ofta upptäcka och rätta till schemakrockar som rör flera elever. Men det finns också beskrivningar som tyder på att skolorna *inte* upptäcker och åtgärdar schemakrockar. En grupp elever beskriver att för de högskoleförberedande programmen var det en schemakrock förra året mellan samhällskunskap och matematik som skolan inte kom till rätta med. Kurserna överlappade varandra med 20 minuter och de berörda eleverna fick välja vilken lektion de ville gå på utifrån vad lärarna skulle ta upp på respektive lektion. När undervisning schemaläggs samtidigt är det självfallet omöjligt för eleven att utnyttja den schemalagda undervisningstiden. Om schemakrocken, som i detta fall, tillåts pågå under lång tid riskeras elevernas undervisningstid.

Elever beskriver att schemakrockar för enskilda elever kan förbli olösta under lång tid. I en del fall tar eleverna det ansvar som skolan borde ta och i dialog med inblandade lärare ordnar de själva så att de får förutsättningar att erhålla sin planerade undervisningstid.

Skolorna lyckas i de flesta fall undvika schemakrockar när eleverna har APL

Förutsättningarna för yrkesprogramseleverna att få sin garanterade undervisningstid bygger på att skolorna ser till att eleverna får sin APL. På yrkesprogrammen har eleverna rätt till 15 veckors APL där varje vecka anses motsvara 23 timmars undervisningstid. Precis som med skolornas arbete med undervisningstiden för kurser och för gymnasiearbetet finns det i flera av stegen i arbetet APL risk för att undervisningstid kan gå förlorad.

Redan i planeringen av undervisningstiden i de så kallade timplanerna ser vi att undervisningstid på APL kan gå förlorad. I de flesta av de granskade skolorna planeras elevernas APL så att de får 15 veckor. Men vi har också sett skolor som planerar in mindre tid. I ett fall erbjuds exempelvis eleverna endast 12 av de 15 veckors APL som de har rätt till.

Även i schemalaggningsen av APL finns risker att undervisningstid går förlorad. Jämfört med andra bedömningsområden i granskningen är skolorna dock förhållandevis bra på att schemalägga så att det inte blir schemakrockar i samband med APL. Det gör det möjligt för eleverna att delta både på den arbetsplatsförlagda delen och på den skolförlagda delen av utbildningen. I 7 av skolorna bedömer vi dock att APL inte planerats för att säkerställa att det inte förekommer schemakrockar. Det innebär att eleverna går minste om undervisningstid. Schemakrockar riskerar också att undergräva möjligheter att få en fungerande skolvardag. I granskningen framkommer vidare ett exempel på en skola som beräknar att varje vecka som eleverna genomför APL motsvarar 28 timmar undervisningstid. Det överensstämmer inte med bestämmelserna som anger att varje vecka anses motsvara 23 timmar. Ett sådant sätt att räkna innebär att eleverna riskerar att få mindre undervisningstid än vad de har rätt till.

Risk att aktiviteter som inte är undervisning räknas som undervisningstid

Avgörande för att eleverna ska få sin garanterade undervisningstid är att den planerade undervisningen också genomförs. Granskningen visar att det finns stora risker att undervisningstid går förlorad, bland annat genom att elever inte får vikarie när ordinarie lärare är borta, att elevernas ”lektioner” genomförs utan lärare men ändå räknas som undervisningstid. Ett annat problem är att schemabrytande aktiviteter på ett schablonmässigt och oreflekterat sätt räknas som undervisningstid. Men granskningen visar också att huvudmän och rektor kan göra mycket för att motverka att planerad undervisningstid inte omsätts till genomförd undervisningstid. Det handlar om att utveckla och förankra samsyn kring undervisningstiden bland skolans lärare och övrig personal. När det finns en samsyn på skolan om vad undervisning är finns det bättre förutsättningar för skolans personal att bedöma vad som kan räknas som undervisningstid och därmed ökar möjligheterna för eleverna att få sin rätt till garanterad undervisningstid tillgodosedd.

Lärarna lämnas att själva bedöma vad som är undervisning

Enbart fyra av de granskade skolorna har klargjort om och när schemabrytande aktiviteter ska räknas som undervisningstid och vilka kurser de schemabrytande aktiviteterna är kopplade till. Eftersom huvudmännen och rektorerna inte har riktlinjer för undervisningstiden lämnar de i hög grad över till lärarna att göra bedömningar av när olika aktiviteter ska räknas som undervisning. Samtidigt är skollagens bestämmelser om undervisning svagt förankrade bland lärarna; vi bedömer att lärarna i enbart sju av de 25 skolorna har kunskap om skollagens definition av utbildning och undervisning.

Huvudmännen i granskningen tenderar att förklara sitt val att inte styra med att de har tillit till de bedömningarna som rektorerna gör. Rektorerna resonerar på samma sätt, det vill säga att de har tillit till de bedömningar som lärarna gör av vad som är undervisning – exempelvis om, när och hur ett studiebesök till riksdagen kan räknas som undervisning eller inte. Både huvudmännen och rektorerna menar att de genom att överlåta till underliggande nivåer att göra dessa bedömningar respekteras deras professionalitet. Det finns ingen påtaglig oro bland huvudmän och rektorerna för att det skulle kunna bli felaktiga bedömningar, de beskriver snarare att de känner sig trygga med de bedömningar som lärarna gör. Att ha tillit till underliggande nivåer att göra bedömningar i olika frågor kan i många fall vara bra. Men då är det viktigt att överliggande nivåer skapar förutsättningar för att kunna hantera givna befogenheter. Det kan man exempelvis göra genom att ta fram riktlinjer som stöd för bedömning och skapa utrymme för skolans personal för att diskutera vad som är undervisning och undervisningstid. Men i det stora flertalet av skolorna finns inte stöd i dessa frågor, vare sig av huvudmännen till rektorerna eller av rektorerna till lärarna.

På ett par granskade skolor finns dock en genomgående tydlighet och samsyn kring undervisningsbegreppet. Utmärkande för dessa skolor är att kunskap om skollagens definition av undervisning och utbildning finns både på huvudmannan-, rektors- och lärarnivån. Utmärkande är också att huvudmannen eller rektor är tydlig med att det är viktigt att förhålla sig till frågan om vad som är undervisningstid. I en av dessa skolor har exempelvis utbildningsförvaltningen distribuerat riktlinjer kring undervisningstiden och gett stöd för tolkning till rektorerna och lärarna.

Att det finns en levande diskussion på skolan om vad som utifrån skollagens definitioner kan utgöra utbildning respektive undervisning är en framgångsfaktor när det gäller att skapa förutsättningar för ett systematiskt arbete med undervisningstiden på skolan. Lärare på några av de granskade skolorna beskriver att det finns en medvetenhet kring vad som är undervisning eftersom de har pratat om det på skolan. Diskussionen synliggör också undervisningstidens betydelse. När det finns en gemensam och förankrad syn på skolan går den i sin tur att förmedla vidare till nya lärare som kommer till skolan, vilket stärker förutsättningarna för likvärdiga bedömningar i fråga om undervisningstiden.

Utbredd brist på samsyn om vad som är undervisning

Konsekvenserna av att huvudmän och rektorer inte tydligt styr hanteringen av undervisningstiden med utgångspunkt i bestämmelserna blir att det både mellan skolor och inom skolor görs olika bedömningar av vad som är undervisningstid. Det innebär i sin tur stor risk för bristande likvärdighet i utbildningen. Bristen på samsyn kommer till uttryck inom flera olika områden, exempelvis i fråga om och när lärarlösa lektioner, schemabrytande aktiviteter och prov och nationella prov kan räknas som undervisning.

Vikarie eller lärarlösa lektioner

I de flesta skolor sätts vikarier in när ordinarie lärare är frånvarande men i 10 av de 25 granskade skolorna har man inte den ordningen. Redogörelser från elever och lärare i granskningen ger för handen att ju längre tid en lärare är frånvarande desto vanligare är det att en vikarie sätts in. Förutsättningarna att få tag på vikarier påverkar möjligheterna att inte behöva ställa in lektioner. En av skolorna i granskningen har personal anställd för att vikariera när lärare saknas, vilket innebär att skolan i lägre grad behöver ställa in lektioner enligt skolan.

Det förekommer att lektioner genomförs och räknas som undervisningstid utan att läraren är närvarande, till exempel när läraren är sjuk och skolan inte ordnat vikarie. Vi bedömer att i 18 av de 25 skolorna räknas även lärarlösa lektioner som undervisningstid. Eleverna släpps in i klassrummet av en annan lärare eller annan personal som tar närvaro och för att sedan lämna eleverna att arbeta på egen hand. En grupp lärare som Skolinspektionen intervjuat beskriver att: *”Eftersom det finns en riktlinje att lektioner inte ska ställas in förekommer det att lärare vid sjukdom ger instruktioner till eleverna vad de ska arbeta med och att någon annan låser upp klassrummet och tar närvaro. Ibland finns då en lärare tillgänglig för eleverna, ibland inte”*. Eleverna beskriver att de i och för sig ofta vet vad de ska arbeta med eller får någon uppgift i den situationen. Men det blir inte alltid arbetsro i klassrummet när det inte finns någon lärare närvarande. Ibland finns det en lärare i ett grannklassrum som eleverna kan gå till för att få hjälp.

För att undvika inställda lektioner, som skolorna beskriver det, används ibland digitala verktyg i undervisningen, exempelvis mejl och sociala medier. Såväl bland huvudmän, rektorer, lärare som elever finns uppfattningen att situationer när elever och lärare inte befinner sig i samma klassrum, men läraren finns tillgänglig på exempelvis mejl, kan vara undervisning. Eleverna i granskningen har olika syn på hur närvarande läraren behöver vara för att det ska vara undervisning. En del elever anser att det kan vara undervisning om man arbetar på egen hand i skolan men inte om man arbetar hemma. Men det kan vara undervisning om det finns en lärare på nära håll eller via mejl som man kan få tag på och få hjälp av, resonerar eleverna.

Att lärarlösa lektioner kan räknas som undervisning motiverar huvudmännen och rektorerna med att eleverna har uppgifter som tar utgångspunkt i kursernas innehåll och mål. De framhåller också att elevernas självständiga arbete följs upp när läraren är tillbaka. Men bilden är delad, i sju av skolorna räknas inte lektioner utan lärares ledning som undervisning. Det motiveras av att lektioner behöver vara lärarledda för att kunna betraktas som undervisning.

Det finns minst två problem med hur skolorna och deras huvudmän resonerar kring lärarlösa lektioner. Dels riskerar verksamhet som inte är undervisning i skollagens mening räknas som undervisningstid, dels riskerar bristen på samsyn leda till olika bedömningar. Det gör att det både finns en risk att eleverna inte får sin garanterade undervisningstid och att förutsättningarna att få sin undervisningstid inte är likvärdiga. Exakt vilken aktivitet som ska räknas som undervisning bör bedömas i sitt sammanhang. Lärarlösa lektioner är dock inte undervisningstid.²² För att en aktivitet ska kunna definieras som undervisning måste en lärare ha det övergripande ansvaret för lektionens innehåll. Det innebär dock

²² Prop. 1997/98:169 Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet s. 29.

inte nödvändigtvis att en lärare måste vara närvarande i undervisningslokalen under precis hela lektionen.

Schemabrytande aktiviteter

Schemabrytande aktiviteter, såsom temadagar, studieresor och studiebesök, kulturinslag (till exempel teaterbesök) och externa föreläsare, betraktas i vissa skolor som undervisningstid medan de i andra inte betraktas som undervisningstid. Vad det är för slags schemabrytande aktivitet tycks spela roll för skolornas bedömning. Enligt vår bedömning betraktar skolorna per automatik studieresor/studiebesök, som undervisningstid i 13 av de 25 granskade skolorna. Kulturinslag och temadagar räknas som undervisningstid i färre, i sex respektive sju av skolorna. Det finns inga påfallande skillnader i synen på schemabrytande aktiviteter i detta avseende mellan å ena sidan skolpersonalen (lärare och rektorer) och å andra sidan eleverna.

I merparten av skolorna bedömer vi att det beror på situationen huruvida de schemabrytande aktiviteterna betraktas som undervisningstid eller inte. De dominerande sätten att motivera att en schemabrytande aktivitet kan eller inte kan räknas in i undervisningstiden handlar om att innehållet i undervisningen är kopplat till målen i ämnen och kurser. Om innehållet går att koppla till en kurs, om det finns ett syfte med besöket eller om läraren förarbetar eller följer upp besöket i undervisningen, då bedömer rektorerna och lärarna vi talat med att det är undervisningstid. Ett annat sätt att motivera om en aktivitet är undervisning handlar om huruvida aktiviteten svarar mot läroplanens mål. Ytterligare ett sätt bygger på att allt som sker i skolan är undervisning och därmed kan räknas som undervisningstid.

Frågan om huruvida olika schemabrytande aktiviteter kan räknas som undervisning framstår överhuggat inte som särskilt levande på de granskade skolorna. Vad som ligger inom begreppen undervisning respektive utbildning är inget man diskuterar mycket, vare sig som huvudman, rektor, lärare eller elev. Att bedöma huruvida en aktivitet är betrakta som undervisningstid behöver göras från fall till fall. Utgångspunkten för att bedöma detta behöver tas i att undervisning är sådana målstyrda processer som under ledning av lärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden.

Nationella prov

Nationella prov ska inte räknas in i undervisningstiden. Vi bedömer dock att i 21 av skolorna räknas de nationella proven in i undervisningstiden. Vi har gått igenom proven och beräknat antalet timmar det tar att genomföra proven för respektive program. Genomförandet av nationella prov tar följande tid i anspråk:

- El- och energi- respektive vård- och omsorgsprogrammet: cirka 14 timmar.
- Naturvetenskapsprogrammet: cirka 28 timmar.
- Samhällsvetenskapsprogrammet: cirka 27 timmar.

När skolorna både timplanerar nära den garanterade undervisningstiden och samtidigt räknar tiden till nationella prov som undervisningstid riskerar eleverna att inte få den garanterade undervisningstiden. Att betrakta genomförande av nationella prov som undervisningstid motiveras av de aktuella skolorna med att prov är en del av lärandeprocessen och en möjlighet till formativt lärande. Flera av företrädarna för huvudmännen men också rektorer och lärare anser att det är självklart att nationella prov ska räknas som undervisning. Detta förhållningsätt ligger emellertid inte i linje med regelverket, nationella prov ska genomföras utöver elevernas garanterade undervisningstid.²³

²³ Prop. 1990/91:85 Växa med kunskaper - om gymnasieskolan och vuxenutbildningen s. 94–95.

Brist på överblick kan försvåra kompensation för förlorad undervisningstid

Eftersom den planerade undervisningstiden i många av skolorna ligger nära den garanterade undervisningstiden behöver skolorna ha arbetsätt som gör att de kan säkerställa att eleverna får undervisning i tillräcklig omfattning. En grundförutsättning är att det är möjligt att veta hur mycket undervisningstid varje elev får för att ha möjlighet att kompensera för undervisningstid som inte kommit till stånd. Huvudmannen ska enligt bestämmelserna redovisa hur varje elev fått sin garanterade undervisningstid.²⁴ Granskningen visar dock att den genomförda undervisningstiden vare sig registreras eller följs upp i det stora flertalet av skolorna. Det finns därför inte heller förutsättningar för eleverna att få kompensation för den planerade undervisningstid som inte genomförs, exempelvis på grund av schemabrytande aktiviteter eller andra orsaker.

Skolornas arbete med att registrera och följa upp undervisningstiden är det steg i arbetet med undervisningstiden som Skolinspektionen bedömer fungerar sämst i de granskade skolornas arbete med undervisningstiden. Bristerna i arbetet med att registrera och följa upp undervisningstiden gör att huvudmännen och rektorerna går miste om viktiga underlag för att etablera ett systematiskt arbete med undervisningstiden.

Med ett par undantag saknar skolorna fungerande arbetsätt och rutiner för att följa upp hur den genomförda undervisningen förhåller sig till den planerade i fråga om antalet timmar. Med undantag för en av skolorna gör vi bedömningen att det saknas rutiner för att redovisa hur varje elev får sin garanterade undervisningstid. I de fall där det finns strukturer och rutiner för att registrera undervisningstiden använder inte lärare och annan personal dessa rutiner på samma sätt. Flera av skolorna anger att de har digitala systemstöd som möjliggör registrering av genomförd respektive icke genomförd undervisningstid. Dessa system används dock i begränsad grad vilket sannolikt återspeglar att undervisningstiden inte är en prioriterad fråga. När de nyttjas används de på olika sätt av olika lärare vilket gör att skolorna ändå inte drar nytta av potentialen i de digitala stödsystem som finns för att registrera om eleverna får sin garanterade undervisningstid.

Det är vanligt att skolpersonalen gör en sammanblandning mellan elevernas närvaro och genomförd undervisningstid, det vill säga skolorna tänker att de registrerar undervisningstiden fast de i själva verket registrerar närvaro. Men elevers närvaro är inte samma sak som genomförd undervisningstid. Skolorna dokumenterar inte att lektioner försvinner på grund av exempelvis avsaknad av planering, bristande studiero, eget arbete när ordinarie lärare är sjuk, eller sena ankomster av lärare. Kvaliteten i den genomförda undervisningen registreras inte på skolorna. Sammantaget blir konsekvensen att skolorna inte vet och inte kan redovisa om varje elev får sin garanterade undervisningstid.

Den genomförda undervisningstiden följs inte upp systematiskt

Uppföljning av huruvida den planerade undervisningen omsatts i genomförd undervisningstid är viktigt för elevers möjlighet att få sin rätt till garanterad undervisningstid förverkligad. Eftersom det saknas rutiner och arbetsätt för att registrera genomförd undervisningstid saknas också förutsättningar att följa upp undervisningstiden och därmed vet inte skolorna om varje elev får sin garanterade undervisningstid tillgodosedd. Vi bedömer att i endast fyra av skolorna gör antingen huvudmannen eller rektor en uppföljning av undervisningstiden. I de skolor uppföljning görs sker detta med olika intervall, allt ifrån ett par gånger per termin till flera gånger per termin.

För ett par av skolorna görs uppföljningen av en särskild funktion med ansvar att följa upp undervisningstiden. I den ena skolans fall finns det på huvudmannanivå en utbildningssamordnare med ansvar

²⁴ 4 kap. 22 § gymnasieförordningen. Regeringen skärpte formuleringen i och med en ändring i gymnasieförordningen den 1 juli 2010. Från "ska kunna redovisa" till "ska redovisa". SFS 2010:1040. Förordning om ändring i gymnasieförordningen (1992:394).

att följa upp den genomförda undervisningstiden och förse rektor med underlag för analys. På den andra skolan är det schemaläggaren som har denna funktion. Vid Skolinspektionens intervju med schemaläggaren framkommer bland annat att all genomförd eller icke genomförd undervisningstid ska registreras i ett systemstöd vilket gör att schemaläggaren får rapport om lektioner ställts in. Schemaläggaren gör varje månad en uppföljning av inställda lektioner. När de plockas bort görs en ny uträkning i schemaprogrammet och tid läggs på de framförvarande lektionerna för att kompensera den tid som försvunnit. Det görs även en halvårsuppföljning, vid jul och sedan årsvis. Schemaläggaren beskriver att det skulle gå att göra en uppföljning av undervisningstiden som erbjudits per elev, men uttrycker att det inte görs, eftersom han inte fått något sådant uppdrag. Han beskriver att han följer upp på klass- och gruppnivå.

Orsakerna till att skolorna i normalfallet inte följer upp undervisningstiden tycks hänga ihop med det som vi tidigare varit inne på, att undervisningstiden och elevernas rätt till den garanterade undervisningstiden inte är en prioriterad fråga. Annat beskrivs vara viktigare, exempelvis måluppfyllelse, eller att uppföljning inte hunnits med. I den mån det görs en uppföljning beskriver skolorna att det sker en uppföljning på gruppnivå snarare än individnivå av huruvida eleverna får sin undervisningstid.

Istället för att följa upp om den planerade undervisningstiden genomförs litar många skolor till att de schemalägger undervisningen med sådana marginaler att eleverna får den garanterade undervisningstiden. Det exemplifierar återigen det förhållningssätt som är utbrett bland huvudmännen och rektorerna, det vill säga att de överordnande nivåerna litar till att lärarna kan avgöra vad som är undervisning och säkra elevernas rätt att få sin garanterade undervisningstid. Enligt vår bedömning görs schemalaggningsen inte med tillräckliga marginaler för att säkerställa att eleverna får den garanterade undervisningstiden i omkring hälften av skolorna. Rektorerna gör bedömningen att marginalerna i schemalaggningsen räcker och att tiden egentligen inte behöver följas upp. I Skolinspektionens intervju med företrädare för en av huvudmännen säger företrädaren att man inte har en systematisk uppföljning av elevernas genomförda undervisningstid. Att den garanterade undervisningstiden blir genomförd menar huvudmannen beror på att "skolan har en marginal" och att lektioner inte ställs in. Då är det viktigt att påminna om att flera av skolorna, som nämnts, räknar lärlösa lektioner som undervisningstid.

Mindre än hälften av skolorna har rutiner för att kompensera förlorad undervisningstid

Eftersom elevernas rätt att få sin garanterade undervisningstid inte är en prioriterad fråga i de granskade skolornas organisation i kombination med att det saknas arbetssätt för att registrera hur varje elev får sin undervisningstid, är förutsättningarna små för eleverna att få kompensation för förlorad undervisningstid. Vi bedömer att det i 11 av 25 skolor finns rutiner för att kompensera eleverna för undervisning som inte genomförs. I sju av de granskade skolorna, det vill säga en mindre andel, finns den ordningen att lektioner som ställs in kompenseras i efterhand. Skolornas rutiner för kompensation bygger normalt sett inte på en registrering och uppföljning av den genomförda undervisningstiden. Som tidigare nämnts är det endast i fyra av skolorna där antingen huvudmannen eller rektor gör en uppföljning av undervisningstiden. När det inte finns en registrering och uppföljning bygger kompensationen på andra underlag, exempelvis att lärare eller elever signalerar att schemalagda lektioner ställts in. Men det är inte säkert att bortfall av lektioner signaleras. Brist på en enhetlig registrering och uppföljning av undervisningstiden undergräver alltså möjligheterna för skolorna att arbeta systematiskt med kompensationen.

Istället för en systematisk uppföljning av den genomförda undervisningstiden och ett strukturerat arbetssätt med att kompensera eleverna för förlorad undervisningstid visar intervjuerna i vår granskning att det i hög grad blir upp till lärarna själva att hitta lösningar för att kompensera för planerad undervisning som inte genomförs. Som vi tidigare visat är det i praktiken lärarna som åläggs att kontrollera

om undervisningstid går förlorad. Men granskningen visar också att uppgiften att kompensera eleverna för eventuellt förlorad undervisningstid kommer an på lärarna. Det får konsekvensen att den enskilda lärarens bedömning blir viktig för elevens möjlighet att få kompensation. Frånvaro av styrning och systematik i fråga om undervisningstiden innebär en betydande risk dels för att inte alla elever får sin garanterade undervisningstid och dels bristande likvärdighet.

Genom god planering kan förlorad tid tas igen

Genom att lägga in schemafriadagar i schemat och löpande anpassa schemat utifrån hur mycket av den planerade undervisningstiden som av olika orsaker försvinner ser fyra av de granskade skolorna till att eleverna får sin garanterade undervisningstid. När väl undervisningstid försvinner finns det i något fler skolor en benägenhet att anpassa schemat för att ta igen förlorad undervisningstid. I 11 av skolorna schemaläggs mer undervisningstid i kurser där undervisningstid utgått. Omkring hälften av skolorna förlänger kurserna om undervisningstid utgått.

Eftersom vare sig rektorer eller huvudmän gör en systematisk uppföljning av den genomförda undervisningstiden i de granskade skolorna, blir eventuella anpassningar av schemat eller förlängningar av kurser beroende av att lärare eller elever talar om att undervisningstid försvunnit. Rektorer och schemaläggare berättar att såväl elever som lärare kommer och talar om när det uppstår situationer då det försvinner mycket tid. När kompensationen blir beroende av att lärare och elever signalerar om och när undervisningstid går bort, då finns risken att kompensation inte görs på ett systematiskt sätt. Det finns också motstånd mot att flagga upp förlorad tid – lärare kan vara oroliga för att få arbeta mer och elever tycker inte alltid att mer undervisningstid är en förmån.

Utvecklingsområden

Undervisning i tillräcklig omfattning är nödvändigt både för kvalitet och likvärdighet i gymnasieskolan. Alla elever i gymnasieskolans nationella program har därför rätt till en viss minsta mängd undervisningstid under sina gymnasiestudier. Granskningen visar att det i tre av de 25 granskade skolorna finns ett fungerande arbete för att se till att elevers faktiskt genomförda undervisningstid når upp till den garanterade undervisningstiden. I ytterligare sex av skolorna fungerar arbetet i stora delar men behöver utvecklas i vissa avseenden. De skolor som kan säkra att eleverna får sin undervisningstid arbetar mer systematiskt med undervisningstiden genom att timplanera med utgångspunkt i elevernas behov och schemalägga med tillräckliga marginaler. De har också fungerande strategier för att säkerställa att planerad undervisning genomförs, rutiner för att registrera genomförd undervisningstid och följer upp undervisningstiden och kompenserar eleverna vid bortfall av lektioner.

I 16 av de 25 granskade skolorna bedömer vi att arbetet inte fungerar tillräckligt väl utan behöver utvecklas i flera avseenden. Konsekvensen av att det saknas ett fungerande arbetssätt kring undervisningstid är att eleverna riskerar att inte få sin garanterade undervisningstid. Sammantaget gör vi bedömningen att det i 14 av skolorna finns en betydande risk för att eleverna inte får den undervisningstid som de har rätt till.

Det är tydligt att elevers rätt till undervisningstid generellt sett inte är en prioriterad fråga bland huvudmännen och rektorerna. Huvudmännen och rektorerna ser inte timplaneringen som ett pedagogiskt verktyg och timplaneringen anpassas inte till elevernas behov. Huvudmännen skapar heller ingen tydlighet i styrkedjan, från huvudman till lärare, om undervisningstiden. Skolorna och ibland också lärare inom en och samma skola gör därför olika tolkningar av vad som är undervisningstid. Huvudmännen ställer vidare inte frågor till rektorerna om hur skolan säkerställer att alla elever får sin undervisningstid och följer inte upp undervisningstiden i syfte att säkerställa att eleverna kompenseras eller att tiden fördelas utifrån elevernas behov.

Mot bakgrund av detta gör Skolinspektionen följande bedömningar:

- Huvudmannen ska redovisa hur eleven fått sin garanterade undervisningstid. Huvudmannen behöver därför skapa förutsättningar för ett systematiskt arbete med undervisningstiden i de skolor hen är ansvarig för. Huvudmännen måste skaffa sig kunskaper om vad som kan respektive inte kan räknas som undervisningstid enligt skollagen och skapa riktlinjer för sin verksamhet. Ett systematiskt arbete handlar bland annat om att timplaneringen görs på ett sådant sätt att elever har möjligheter att få sin minsta garanterade undervisningstid. Rektor ser till att schemalaggningen görs med tillräckliga marginaler och att planerad undervisning genomförs. Rektor ser också till att genomförd undervisning registreras och följs upp samt att eleverna vid behov kompenseras för förlorad undervisningstid.
- Huvudmän och rektorer behöver i större utsträckning dimensionera den undervisningstid som erbjuds eleverna efter deras behov. Det kan exempelvis åstadkommas genom att undervisningsgrupper som är i behov av mer undervisningstid får det. Den garanterade undervisningstiden behöver också ses som ett golv för hur mycket undervisningstid en elev kan få.
- Huvudmän och rektorer behöver prioritera elevernas rätt till en garanterad undervisningstid. Att prioritera undervisningstiden handlar bland annat om att skapa tydliga signaler till rektor, lärare och annan personal så att bestämmelserna kring elevens rätt till en garanterad undervisningstid efterlevs. Ett enkelt sätt att ge sådana signaler är att huvudmannen efterfrågar information av rektorerna om hur skolan säkerställer att alla elever får sin garanterade undervisningstid.

Avslutande diskussion

Undervisning i tillräcklig omfattning är nödvändigt både för måluppfyllelse, kvalitet och likvärdighet i gymnasieskolan. Alla elever i gymnasieskolans nationella program har rätt att erhålla en viss mängd minsta garanterad undervisningstid under sina gymnasiestudier. Om eleverna inte får den undervisningstid de har rätt till och skolan inte fördelar undervisningstiden utifrån olika förutsättningar och behov, finns risk för att unga människor lämnar gymnasieskolan med sämre och olikvärdiga förutsättningar för fortsatt arbetsliv och studier. Eleverna kan få sämre möjlighet att utvecklas så långt som möjligt. De unga riskerar också stå olika väl rustade för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Mot bakgrund av detta var syftet med denna kvalitetsgranskning att granska skolhuvudmäns och skolors arbete med att se till att elevers faktiskt genomförda undervisningstid når upp till minst den garanterade undervisningstiden. Granskningen avser elever på fyra av gymnasieskolans nationella program.

Granskningen visar att i 14 av de 25 granskade skolorna finns en betydande risk att eleverna inte får sin minsta garanterade undervisningstid. Det finns inte heller förutsättningar att säkra att elever får denna tid. I detta avsnitt breddar vi perspektivet kring konsekvenserna av detta och resonerar kring potentialen i att utveckla ett systematiskt arbete med undervisningstiden i landets skolor.

Ett systematiskt arbete med undervisningstiden kan trygga elevers rätt till undervisningstid

Undervisningstiden är en av gymnasieskolans viktigaste resurser och en viss kvantitet när det gäller undervisningstid är nödvändig för att ge goda förutsättningar för lärande.²⁵ Alla elever har rätt till den minst garanterade undervisningstiden. Undervisningstiden ska användas som en resurs för att skapa förutsättningar för varje elev att uppnå gymnasieexamen och för att utvecklas så långt som möjligt i gymnasieskolan. Att slutföra en gymnasieutbildning är en avgörande framgångsfaktor när det gäller möjligheterna för en ung människa att skapa sig en god tillvaro i samhället. Tidigare studier av ungdomars etablering på arbetsmarknaden har visat att fullständiga gymnasiestudier, eller att ha deltagit tre år i gymnasieskolan, är avgörande för en god etablering på arbetsmarknaden.²⁶

Genom att se till alla elever i gymnasieskolan får den undervisningstid de har rätt till går det att stärka förutsättningarna för ökad måluppfyllelse i gymnasieskolan. Nästan alla elever påbörjar en gymnasieutbildning, men bristande genomströmning är en av gymnasieskolans stora utmaningar. Andelen elever som tar gymnasieexamen inom tre år på ett nationellt program har förvisso ökat de senaste åren men det är fortfarande en betydande andel, cirka 25 procent av eleverna där som inte når gymnasieexamen inom tre år.²⁷ Andelen som inte når examen inom tre år är högre på yrkesprogrammen. På yrkesprogrammen når 72 procent av eleverna examen efter tre år men på de högskoleförberedande programmen når 77 procent examen efter samma tid.

Samtidigt som många elever inte tar examen inom tre år pekar tidigare granskningar och utvärderingar mot att elever får mindre undervisningstid än de har rätt till. Denna kvalitetsgranskning bekräftar tidigare problematiska bilder. I 16 av de 25 granskade skolorna bedömer vi att arbetet med att säkerställa att alla elever får sin undervisningstid inte fungerar. Arbetet behöver utvecklas i flera avseenden, schemalagningen görs inte med tillräckliga marginaler, olika tolkningar görs av vad som är undervisningstid och undervisningstiden vare sig registreras eller följs upp. Skolinspektionen bedömer

²⁵ SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. s 327.

²⁶ SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. s 36.

²⁷ Skolverket (2017) PM - Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2017.

att i 14 av de 25 skolorna i granskningen saknas tillräcklig kvalitet i det system som ska säkra elevers undervisningstid.

Att skolor inte kan säkra att varje elev får sin minsta garanterade undervisningstid minskar elevers möjligheter att nå långt som möjligt i sin gymnasieutbildning. Det undergräver också möjligheterna att få genomgå en gymnasieutbildning präglad av jämn och god kunskapsprogression. För att eleverna ska ha möjligheter att få sin garanterade undervisningstid behöver skolhuvudmännen skapa förutsättningar för ett systematiskt arbete med undervisningstiden. Det handlar om att huvudmannen i ett första steg säkerställer att det görs en timplanering av kurser och gymnasiearbetet som skapar förutsättning för eleverna att få sin garanterade undervisningstid. I ett andra steg skapar huvudmannen förutsättningar för rektorer och schemaläggare att kunna lägga schema med tillräckliga marginaler för att klara av bortfall av lektioner. Sedan behöver rektor se till att planerad undervisning kan genomföras, exempelvis genom adekvata lärarresurser och genom att tillsätta vikarier när lärare är sjuka. Undervisningstiden behöver registreras på individnivå för att möjliggöra uppföljning av elevernas undervisningstid. Rektorer behöver slutligen säkerställa att kompensation av förlorad undervisningstid utgår så att alla elever får sin garanterade undervisningstid. Uppföljningen kan också utgöra underlag för huvudman och rektor att göra kontinuerliga revideringar av timplanerna där det föreligger behov bland eleverna.

Fördela undervisningstiden utifrån behov

Skolan har ett kompensatoriskt uppdrag vilket betyder att skolan ska uppväga skillnader i elevernas förutsättningar och det ska finnas få och små systematiska skillnader i elevernas resultat.²⁸ För att uppväga skillnader mellan olika grupper är undervisningstiden en viktig resurs och den minsta garanterade undervisningstiden ska utgöra ett golv för hur mycket undervisningstid en elev ska erbjudas i gymnasieskolan. Det finns inget som hindrar att skolor ger mer undervisningstid till elever som utifrån sina förutsättningar och behov är i behov av mer tid tillsammans med sina lärare.

Att elever minst får den garanterade undervisningstiden är viktig för elevgrupper som har svårigheter att nå målen. När elever inte får sin garanterade undervisningstid blir deras kunskapsutveckling i högre grad beroende av eget arbete. Tidigare kunskapssammanställningar drar slutsatsen att eget arbete innebär en förskjutning av ansvar från lärare till elev. Det gör att stödet hemifrån blir allt viktigare och att föräldrarnas utbildning och kulturella kapital får större betydelse för elevens resultat.²⁹ För de grupper av elever som står längre ifrån att nå gymnasieexamen är det väsentligt att skolan förmår att säkra rätten till den minst garanterade undervisningstiden.

Det finns ett antal elevgrupper som systematiskt inte når lika långt i gymnasieskolan som övriga elever. Sedan tidigare vet vi att unga män, elever med svagare socioekonomisk bakgrund och elever med utländsk bakgrund når sämre resultat i gymnasieskolan. Unga män tar exempelvis i lägre utsträckning gymnasieexamen inom tre år jämfört med de unga kvinnorna. På de högskoleförberedande programmen är skillnaden störst. Där får nästan 80 procent av kvinnorna examen inom tre år jämfört med 74 procent av männen. Även när det gäller avhoppet från gymnasieskolan så finns det klara könsskillnader: det är oftare unga män än unga kvinnor som hoppar av, det gäller både tidiga och sena avhopp.³⁰

När det gäller den socioekonomiska bakgrundens betydelse finns ett samband mellan en elevs studieresultat i gymnasieskolan och föräldrarnas högsta utbildningsnivå. Elever som har föräldrar med eftergymnasial utbildning uppnår i högre grad gymnasieexamen jämfört med andra elever. Bland de elever som började gymnasieskolan hösten 2014 fick 76 procent av dem vars föräldrar hade eftergymnasial

²⁸ Skolinspektionen (2016) Ökat fokus på skolor med större utmaningar. Skolinspektionens erfarenheter och resultat 2015. 01-2015:6905

²⁹ Skolinspektionen (2017). Arbetsformer och lärarstöd i grundskolan. Diarienummer: 400-2015:8433

³⁰ SOU 2009:64 Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det? s 100.

utbildning examen 2017. Motsvarande siffra för elever med föräldrar med gymnasial utbildning är 63 procent och för elever med föräldrar med enbart förgymnasial utbildning 33 procent. Dessa skillnader har varit förhållandevis oförändrade de senaste åren.³¹ Även om ungdomar med utländsk bakgrund är en heterogen grupp har ungdomar med utländsk bakgrund sämre genomströmning än gymnasieelever totalt sett. Elever med svensk bakgrund tar i större utsträckning examen på tre år än elever med utländsk bakgrund. Den lägre graden av genomströmning gäller även om man tar hänsyn till föräldrarnas utbildningsnivå.³²

Mot bakgrund av dessa skillnader är det problematiskt att flertalet av de granskade skolorna inte anpassar fördelningen av undervisningstid efter behov. Undervisningstiden planeras i de flesta fall med den garanterade undervisningstiden som ett tak snarare än ett golv för hur mycket undervisningstid eleverna kan få. Det förekommer dock att skolorna i granskningen lägger ut mer tid i vissa kurser och ämnen. Men anpassning sker ofta schablonmässigt och inte utifrån behov. Anpassningarna bygger oftare på måluppfyllelsen i tidigare elevgrupper, inte på en bedömning av behoven hos de elever som går i skolan nu.

Ett sätt att fullgöra det kompensatoriska uppdraget är mer aktivt använda möjligheten att fördela undervisningstiden. I det avseendet kan huvudmän verka för att i större utsträckning dimensionera tiden som erbjuds eleverna efter deras behov, så att undervisningsgrupper som skolan vet är i behov av mer tid får det redan i planeringen. Den garanterade undervisningstiden behöver ses som ett golv för hur mycket undervisningstid en elev kan få och elever som är i behov av mer undervisningstid behöver kunna få det. Genom ett systematiskt arbete med undervisningstiden skapas ett underlag för huvudmän och rektorer att fördela undervisningen utifrån elevernas behov. När skolan vet hur mycket genomförd undervisning elever fått går det att se vilka elever som behöver mer undervisningstid för att de ska få den minsta garanterade undervisningstiden. Men det går också, i kombination med exempelvis underlag kring elevernas måluppfyllelse, bedöma var mer undervisningstid behöver planeras in så att eleverna får undervisningstid utifrån behov.

Huvudmän och rektorer behöver prioritera elevers rätt till garanterad undervisningstid

Nuvarande regelverk kring undervisningstiden har varit på plats sedan 1990-talets decentralisering och avreglering av skolsektorn. Tanken var att bestämmelserna om en minsta garanterad undervisning under gymnasieutbildningen skulle garantera eleverna en likvärdig kvalitet i utbildningen samtidigt som huvudmän och rektorer får möjlighet att anpassa fördelningen av undervisningstid till lokala förhållanden och behov.

Skolinspektionen kan konstatera att intentionerna bakom gällande bestämmelser kring undervisningstiden i gymnasieskolan i låg grad infrias i verksamheterna i de gymnasieskolor och de program som Skolinspektionen har granskat. Huvudmän och rektorer har inte arbetssätt som kan garantera att alla elever får sin minsta garanterade undervisningstid. Trots att regelverket ålägger det kan huvudmännen i de flesta fall inte redovisa hur varje elev fått sin garanterade undervisningstid.

Flera faktorer kan ligga bakom att kvaliteten i skolornas arbete med att garantera alla elever sin undervisningstid är låg. Bestämmelserna kring begreppen undervisning och utbildning tycks vara svagt förankrade bland rektorer och huvudmän. Granskningen visar också att elevers rätt till undervisningstid inte alltid har prioritet bland huvudmännen och rektorerna. I synnerhet huvudmännen i granskningen lyfter fram kvalitet och måluppfyllelse som viktigare än undervisningstiden. Kvalitet och måluppfyllelse

³¹ Skolverket (2017) PM - Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2017.

³² SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. s 170.

är viktigt och att garantera att alla elever minst får sin garanterade undervisningstid är en förutsättning för detta. Det föreligger alltså ingen motsättning mellan att ge elever den undervisningstid de har rätt till och att prioritera kvalitet och måluppfyllelse. Huvudmännen styr inte mot att alla elever ska få sin garanterade undervisningstid. Den bild som granskningen ger av läget i skolors arbete med undervisningstiden är inte ny. Vi visar dock här tydligare att aktiviteter som inte är undervisning ändå kan ingå när planeringen läggs ut. Det går inte att se att tidigare studiers resultat förändrat förhållningssätt kring undervisningstiden bland huvudmän och rektorer. Att läget inte förbättras innebär med allra största sannolikhet att flera gymnasieelever år efter år lämnar gymnasieskolan utan att ha fått sin minsta garanterade undervisningstid. Därmed har de inte fått de förutsättningar som skolan ska ge i fråga om tid att nå målen i undervisningen.

För att skapa incitament att etablera ett systematiskt arbete med undervisningstiden behöver huvudmännen prioritera elevernas rätt till en garanterad undervisningstid. Att prioritera undervisningstiden handlar bland annat om att skapa tydliga signaler till rektor, lärare och annan personal att elevers rätt till en minsta garanterad undervisningstid måste efterlevas. Ett enkelt sätt att ge sådana signaler är att efterfråga information av rektorerna om hur skolan säkerställer att alla elever får sin garanterade undervisningstid. Om skolan inte kan göra det kan det vara en framkomlig väg att huvudmannen frågar på vilket sätt rektor behöver stöd för att åstadkomma detta. Att definiera och verka för att det utvecklas en samsyn kring vilka aktiviteter som är undervisning och undervisningstid är ytterligare steg som huvudmannen kan ta för att rikta ljuset mot elevernas rätt till den garanterade undervisningstiden. Det handlar till exempel om att förmedla kunskap om och vara tydlig med vad som ligger inom begreppen undervisning respektive utbildning. Men eftersom det många gånger behöver göras en bedömning från fall till fall om vad som är undervisning handlar det också om att skapa förutsättningar för rektorer och lärare att kunna göra goda bedömningar. Det är lärarna som i hög grad ska bedöma vad som är undervisningstid. Det är därför viktigt att rektor skapar utrymme för lärarna att diskutera dessa frågor. Till exempel diskutera vad som är utbildning, undervisning och vad som ska räknas in i undervisningstiden.

Bestämmelserna kring garanterad undervisningstid i grundskolan har ändrats. Regeringen har beslutat om nya bestämmelser om undervisningstid i skolförordningen, vilket innebär att den garanterade undervisningstiden från och med den 1 juli 2018 kommer att fördelas mellan låg-, mellan- och högstadiet. Bakgrunden är enligt regeringen att utvärderingar visat att många elever inte får den undervisningstid de har rätt till, vilket leder till problem med bristande likvärdighet.³³ Den garanterade undervisningstiden i gymnasieskolan belyses i gymnasieutredningens betänkande, *En gymnasieutbildning för alla*, där föreslås förtydligande när det gäller krav på att huvudmannen ska följa upp vilken undervisningstid som faktiskt genomförts, vilket ska ingå i det systematiska kvalitetsarbetet.³⁴

³³ Prop. 2016/17:143 En stadieindelad timplan i grundskolan och närliggande frågor.

³⁴ En gymnasieutbildning för alla. SOU 2016:77

Referenser

Prop. 2016/17:143 *En stadiindelad timplan i grundskolan och närliggande frågor.*

Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*

Prop. 1997/98:169 *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet.*

Prop. 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen.*

Skolinspektionen (2017). *Arbetsformer och lärarstöd i grundskolan.* Dnr 400-2015:8433

Skolinspektionen (2016) *Ökat fokus på skolor med större utmaningar.* Skolinspektionens erfarenheter och resultat 2015. Dnr 01-2015:6905.

Skolinspektionen (2016). *Arbetsformer och lärarstöd i gymnasieskolans yrkesprogram*

Skolinspektionen (2014). *Undervisning på Yrkesprogram.* Rapport 2014:05

Skolinspektionen (2013). *Lärarstöd och arbetsformer i fristående gymnasieskolor.* Dnr 40-2013:180.

Skolverket (2017) *PM - Betyg och studieresultat i gymnasieskolan 2017.*

Skolverket (2017). *Lathund om APL.* Dnr 2.7.4 - 2017:1722

Skolverket (2015) rapport 422. *Undervisningstid och heltidsstudier i gymnasieskolan.*

SOU 2016:77. *En gymnasieutbildning för alla.* Gymnasieutredningen.

SOU 2009:64. *Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det?*

Styrdokument

Förordning om ändring i gymnasieförordningen (1992:394)

Gymnasieförordning (2010:2039)

Skollagen (2010:800).

Skolverkets allmänna råd, planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundskolskolan, specialskolan och sameskolan.

Bilaga 1 Begrepp som används i rapporten

Utbildning

I skollagen definieras utbildning som ”den verksamhet inom vilken undervisning sker utifrån bestämda mål.”³⁵ Av nämnda förarbeten framgår att utbildning, utöver undervisningen, avser nästan all verksamhet som anordnas av huvudmannen och vanligtvis äger rum under en skoldag. Även aktiviteter som sker under till exempel skolmåltider och på skolgården samt under raster definieras också som utbildning. ”Externa” verksamheter som lägerskolor, utflykter, studiebesök eller organiserat lärande förlagt till en arbetsplats kan också inordnas i begreppet utbildning. Detsamma gäller för introduktion till gymnasieskolan, läxhjälp, studie- och yrkesvägledning och elevers egna studier.³⁶

Undervisning

De garanterade undervisningstimmarna ska vara lärarledda i någon form. Skollagens definition av undervisning lyder: ”sådana målstyrda processer som under ledning av lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande och utvecklande av kunskaper och värden”.³⁷ Av förarbetena till skollagen framgår även att vid till exempel arbetsplatsförlagt lärande kan lärarrollen mer vara inriktad mot handledning och mentorskap än i de skolförlagda delarna, samtidigt som undervisningsbegreppet i andra utbildningsmodeller innebär en mer traditionell lärarroll.³⁸

Undervisningstid

I fråga om undervisningstid finns det tre grundläggande begrepp att hålla isär nämligen garanterad, planerad och genomförd undervisningstid. I skollagen definieras elevers *garanterade* undervisningstid som det antal undervisningstimmar som elever *minst* har rätt att erhålla.³⁹ Med detta avses alltså antalet undervisningstimmar som elever ska få möjlighet att faktiskt tillägna sig. I förarbetena till bestämmelsen om garanterade undervisningstimmar framgår att timplanerna ska uttrycka den tid som eleverna ska garanteras lärar-/handledd undervisning. Det framgår också att det utöver den garanterade undervisningstiden ska avsättas tid för prov,⁴⁰ studiebesök, praktik m.m.⁴¹ Det räcker således inte att enbart visa upp den *planerade* schemalagda undervisningen som ett relevant mått i sammanhanget. För att en korrekt bild ska kunna erhållas av hur huvudmän och gymnasieskolor hanterar problematiken med påbjuden undervisningstid krävs att antalet erbjudna undervisningstimmar ställs mot faktiska antal genomförda undervisningstimmar. Därför ställs också krav på huvudmannen att redovisa hur eleven har fått sin garanterade undervisningstid.⁴²

Lärlösa lektioner är inte undervisningstid

Frågor som berörde undervisningen i gymnasieskolan hanterades sedan i flera propositioner under 1990-talet. Regeringen tydliggjorde bland annat att undervisning är ett arbete som planeras av lärare och elever tillsammans och som eleverna genomför under lärares ledning. Om så inte är fallet kan

³⁵ 1 kap. 3 § skollagen.

³⁶ SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning, Betänkande av Gymnasieutredningen, s. 322.

³⁷ 1 kap. 3 § skollagen.

³⁸ Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* s. 218 ff. s. 633.

³⁹ 16 kap. 18 § skollagen.

⁴⁰ Att nationella prov ligger utanför den garanterade undervisningstiden stöds av förarbetsuttalanden.

⁴¹ Prop. 1990/91:85 *Växa med kunskaper - om gymnasieskolan och vuxenutbildningen* s.95 f.

⁴² 4 kap. 22 § gymnasieförordningen.

verksamheten inte ingå i den garanterade undervisningstiden. Något sådant som s.k. lärarlösa lektioner kan således inte betraktas som undervisning.⁴³ Någon förändring i dessa avseenden har inte skett genom senare reformer konstaterades nyligen av gymnasieutredningen.⁴⁴

Nationella prov är inte undervisningstid

Nationella prov ska genomföras utöver elevernas garanterade undervisningstid.⁴⁵ Det beror på att syftet med de nationella proven är att stödja en likvärdig och rättvis bedömning och betygssättning i landet. I de ämnen där det finns nationella prov ska därför provresultaten användas som stöd vid bedömningen och betygssättningen samt komplettera lärarnas övriga bedömningsunderlag.⁴⁶

I vissa fall använder dock lärarna nationella prov som ett material i undervisningen i ett mer formativt syfte. Om proven i sådana fall ska ingå i den garanterade undervisningstiden är en fråga för rektor och lärare att avgöra utifrån vilket syfte provet genomförs. Om det har ett formativt syfte och utgör en del i elevernas lärande kan det ingå som en del i den garanterade undervisningstiden.

Mentorstid

Tid med mentor är inte reglerat i skollagen idag. Mentorstid är ofta tid då eleverna tillsammans med sin mentor har olika aktiviteter, såsom klassråd, information etc. Huvudsakligen är inte mentorstid undervisning, enligt Skolinspektionens bedömning, om det inte förekommer inslag som tydligt är undervisning. Regeringen har nyligen lämnat en proposition med förslag om reglering av mentorsrollen.

⁴³ Prop. 1997/98:169. Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet s. 29.

⁴⁴ SOU 2016:77 En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning

⁴⁵ Prop. 1990/91:85 Växa med kunskaper - om gymnasieskolan och vuxenutbildningen s. 94–95.

⁴⁶ 8 kap. 3 § gymnasieförordningen samt Skolverkets allmänna råd, planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundskolskolan, specialskolan och sameskolan, Kunskapsbedömning och betygssättning, kommentarer

Bilaga 2: Skolorna i granskningen

Skola	Huvudman
Bessemerskolan	Sandvikens kommun
Brogårdsgymnasiet	Kristinehamns kommun
Carlforsska gymnasiet Samhäll/Vård och omsorg	Västerås kommun
Consensum Gymnasium Lund	Consensum Lund AB
Cybergymnasiet Stockholm	Cybergymnasiet Stockholm AB
Didaktus Jakobsberg	Didaktus skolor AB
Drottning Blankas Gymn. Helsingborg	Drottning Blankas Gymnasieskola AB
IT-Gymnasiet Uppsala	IT Gymnasiet Sverige AB
Järfälla gymnasium	Järfälla kommun
Karlbergsgymnasiet 3	Åmåls kommun
Karlfeldtgymnasiet ro 1	Avesta kommun
Lindeskolan LS 2	Lindesbergs kommun
Möckelngymnasiet Ro 2	Karlskoga kommun
Nils Ericsonsgymnasiet 1	Kunskapsförbundet Väst
Plusgymnasiet i Uddevalla	Plusgymnasiet AB
Sjödalsgymnasiet	Huddinge kommun
Sollefteå gymnasium	Sollefteå kommun
Stjerneskolans	Torsby kommun
Söderslättsgymnasiet Ro 1	Trelleborgs kommun
Thomasgymnasiet	Strängnäs kommun
Thoren Innovation School Stockholm	Thoren Innovation School AB
Tingsholmsholmsgymnasiets nationella program	Ulricehamns kommun
Ullvigymnasiet	Köpings kommun
Vägga gymnasieskola 4	Karlshamns kommun
Ådalsskolan 2	Kramfors kommun

Bilaga 3: Referenspersoner

- Olof Johansson, Umeå universitet
- Henrik Bengtsson, Skolverket